

<http://rcin.org.pl>

<http://rcin.org.pl>

MIECZYŚLAW MAŁCZYŃSKI.

SKRÓT HISTORJI LITERATURY POLSKIEJ

OD CZASÓW NAJDAWNIEJSZYCH
DO TERAŹNIEJSZEJ DOBY. OPRACOWANY
WEDŁUG NAJNOWSZYCH
PODRĘCZNIKÓW SZKOLNYCH.

WYDAWNICTWO KSIĘGARNI F. KORNA
W WARSZAWIE MARSZAŁKOWSKA 65.

<http://rcin.org.pl>

<http://rcin.org.pl>

MIECZYSLAW MAŁCZYŃSKI.

SKRÓT HISTORJI LITERATURY POLSKIEJ

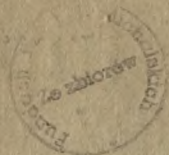
OD CZASÓW NAJDAWNIEJSZYCH
DO TERAŹNIEJSZEJ DOBY. OPRA-
COWANY WEDŁUG NAJNOWSZYCH
PODRĘCZNIKÓW SZKOLNYCH.

INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH I
BIBLIOTEKA
00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 72
Tel. 26-68-63

WYDAWNICTWO KSIĘGARNI F. KORNA
W WARSZAWIE ♦ ♦ ♦ MARSZAŁKOWSKA 65.

<http://rcin.org.pl>

Przedruk wzbroniony.

6311

Druk. "REKORD,, Dzika 18,

<http://rcin.org.pl>

W S T Ę P.

Historję literatury polskiej—podzielić można na osiem, następujących po sobie, okresów, a mianowicie: 1) Wieki średnie.— 2) Wiek odrodzenia.— 3) Barok.— 4) Wiek oświecenia.— 5) Romantyzm (od Mickiewicza do r. 1863). — 6) Pozytywizm. — 7) Młoda Polska — i 8) Współczesna doba.

Ten podział uważam za najodpowiedniejszy do terażniejszych potrzeb naukowych w kierunku systematycznego zapoznania i pogłębienia wszystkich płodów dorobku kulturalnego narodu polskiego, zaliczonego wraz z innymi słowiańskimi narodami do młodszych w Europie.

Ważną część historii literatury stanowi bibliografja, zajmująca się inwentaryzacją wszystkich dzieł bez względu na ich ważność.

W wydawanych dawniej podręcznikach historii literatury polskiej głównie nacisk kładziono na stronę bibliograficzną, wskutek czego najpoważniejsze nawet dzieła tego rodzaju noszą raczej charakter bibliografji, aniżeli historii piśmiennictwa. Dopiero w nowszych czasach

zwrócono uwagę bardziej na stronę wewnętrzną dzieł treści literacko-naukowej i zaczęto zajmować się więcej badaniem utworów ważniejszych poszczególnych autorów, — ich treścią i formą, ich genezą i związkiem wzajemnym, ich łącznością z historją narodu, z pominięciem szczegółów biblijograficznych, zwłaszcza w podobnego rodzaju pracach, jak niniejszy skrót, gdzie szczupłość ram wydawnictwa na obszerne traktowanie biblijografji nie pozwala.

Ö K R E S I.

Sredniowieczny, scholastyczny. Od począt-
ku historycznych dziejów Polski do panowania
Zygmunta I-go Starego, t. j. od roku 965 do
1506.

Właściwie dzieje kultury polskiej datują się od
chwili wprowadzenia do Polski chrześcijaństwa
(r. 966), kiedy-to powstały liczne szkoły klasz-
torne, parafialne i katedralne. W szkołach pa-
rafialnych i katedralnych uczono religji, służby
kościelnej, początków arytmetyki, czytania i pi-
sania po łacinie, a czasem po czesku i nie-
miecku (zależnie od narodowości uczącego
księdza). Szkoły zaś katedralne posiadały dwa
kursy: niższy (trivium) — trzydroże, gdzie uczo-
no gramatyki, retoryki i djalektyki, oraz —
wyższy, (quadrivium) — czterydroże, gdzie wykła-
dano arytmetykę, geometrię, astronomję i muzy-
kę w zakresie śpiewu kościelnego. Językiem wy-
kładowym była łacina. Kierunek naukowy —
scholastyczny, oparty na błędnem tłumaczeniu
zasad logiki Arystotelesa. W szkołach tych
miano wychowywać i przygotowywać kandyda-

tów do stanu duchownego. Po wyższą oświatę młodzież nasza musiała wyjeżdżać za granicę (do Włoch), aż do czasu założenia przez Kazimierza Wielkiego w r. 1364 Akademii w Krakowie.

Najwcześniej rozwinął się dział literatury, obejmujący: roczniki, kroniki i żywoty świętych. Roczniki pisano już w X i XI wieku, odpisy jednak posiadamy dopiero z w. XII i czasów późniejszych. Zawierają one krótkie, suche zapiski najważniejszych wydarzeń z historii kościoła lub poszczególnych klasztorów, notowane początkowo na marginesach pergaminowych kart z kalendarzem świąt ruchomych, t. zw. tablicach paschalnych; później — namiętnie do tego celu sporządzonych tablicach annalistycznych.

Kroniki pisali: 1). Marcin Gallus, duchowny cudziemski pochodzenia, który, będąc kapelanem na dworze Bolesława Krzywoustego, opisał w kronice swej, ujętej w 3 księgi, łaciną średniowieczną, przeplataną leoninami, t. j. heksametrem rymowanym, dzieje Polski od Ziemowita do r. 1113, poświęciwszy lwią część pracy swemu panowaniu Bolesława Krzywoustego. 2). Wincenty Kadłubek, biskup krakowski, mistrzem zwany, († 1223 r.), pierwszy polski kronikarz. Spisał on ładnym stylem czasem zawiłym i napuszonym, bajeczne po-

darła o Krakusie, Leszkach, Wandzie, Popielu i Piaście, doprowadzając je do r. 1202. Książki Kadłubka, napisane głównie na chwałę Kazimierza Sprawiedliwego, używano w szkołach jako podręczników. 3) Marcin Polak († 1280), Dominikanin, Kapelan papieski, zwany Strepą i Strzębskim, ułożył Historję czterech monarchij świata i Historję cesarzów i papieżów. 4) Godysław Baszko (Pasko), podskarbi biskupa Boguchwała II, a następnie kustosz poznański, zmarły ku końcowi wieku XIII, ułożył kompilacyjną „Kronikę Wielkopolską”, doprowadziwszy w niej dzieje ojczyste do r. 1271, z wzmianką po raz pierwszy dopiero o Lechu, Czechu i Rusie. 5) Janko z Czarnkowa († 1387), podkanclerzy Kazimierza Wielk., opisał w swej „Kronice polskiej” stylem barwnym i interesującym, często tendencyjnie, czasy od r. 1333 do 1384.

Należy tu jeszcze wspomnieć o dwóch ciekawych dziełach z XIII wieku: opisie podróży do Azji środkowej przez Benedykta Polaka i o optyce „*Vitellionis Mathematici doctissimi Perioptikes libri X*” Vitello (Vitellio, Witelo, przez Witka Ciołka), którego szczegóły życia nie są nam znane.

Żywoty świętych w języku łacińskim, t. zw. *vitae sanctorum*, zawierające w sobie żywoty św. Stanisława, św. Kingi i szczególnie

ważny sw. Jadwigi i innych świętych, składają się z dwóch części: pierwszej, zajmującej samą „*vita*“, i drugiej — czyny cudowne czyli „*miracula*“. Nadto ciekawe są pieśni ku czci św. Stanisława i o buntowniczym Albercie, wójcie krakowskim.

Zabytki języka polskiego, ograniczające się początkowo do tłumaczeń najgłówniejszych modlitw i kazań, dopiero w wieku XIV objęły: 1) pieśń „*Bogurodzica*“, uważaną z dawien dawna za hymn narodowy polski, śpiewany przez nasze rycerstwo, idące do boju. 2) Kazania świętokrzyskie, najdawniejszy zabytek języka polskiego, pochodzący z trzeciej ćwierci wieku XIV. 3) Psalterz florjański, przekład 150 psalmów Dawidowych w językach: łacińskim, polskim i niemieckim, na 296 kartach pergaminowych, znajdujący się w bibliotece klasztoru św. Florjana pod Lińcem. 4) Ojczy nasz, Zdrowaś i wierzę, oraz rotę przysięg.

Oświata i piśmiennictwo w Polsce wzrosło właściwie w wieku XV, dzięki: potędze politycznej tego Państwa, reorganizacji akademii krakowskiej, humanizmowi i wynalezieniu druku. Polska odtąd staje się mocarstwem wielkim, najpotężniejszym na wschodzie Europy, a staje się niem a) przez połączenie z Litwą, b) przez osłabienie potęgi krzyżackiej pod

Grunwaldem w 1410 r., c) przez przyłączenie za Kazimierza Jagiellończyka ziem pruskich, wybrzeży bałtyckich i portów, d) przez powołanie Władysława Jagiellończyka na tron czeski i węgierski. Uniwersytet krakowski, rozszerzony przez Jagiełłę w r. 1400 na wzór paryski, pozyskał wydział teologiczny, najbogaciej uposażony w siły profesorskie. Wykładając cały zakres wiedzy ogólnej, bez specjalizacji, profesorowie byli uniwersalistami, mieszkali oni wspólnie, z wyjątkiem profesorów medycyny. Uczniowie również mieszkali razem w bursach pod nadzorem zwierzchności. Rektora wybierali profesorowie. Doradcami jego byli dziekani. Kanclerzem uniwersytetu był biskup krakowski. Wszechnica zakładała szkoły średnie, t. zw. kolonje akademickie, pozostające pod jej zarządem. Pierwsi uczeni nasi kształcą się wyżej za granicą w Niemczech i we Włoszech. Głównymi przedstawicielami humanizmu w w. XV w Polsce są: Wojciech z Brudzewa, matematyk i astronom; Grzegorz z Sanoka († 1478), arcybiskup lwowski, poeta łaciński; Zbigniew Oleśnicki, kardynał, założyciel bursy jerozolimskiej, gorliwy opiekun akademii krakowskiej, w skład profesorów której wchodził już wówczas słynni filozofowie scholastyczni: Michał z Wrocławia i Jan z Głogowa, prawnicy Elgot i Hesse,

teologowie św. Jan Kanty i bł. Izajasz Boner. wreszcie rektor Jakób Parkosz, zasłużony teoretyk i autor łacińskiego dzieła o ortografii polskiej.

Największym uczonym polskim tej doby jest historyk Jan Długosz (1415—1480), sekretarz Oleśnickiego, poseł do dworów zagranicznych, nauczyciel synów Kazimierza Jagiellończyka, arcybiskup lwowski, sławny autor historii polskiej p. t. „*Annales seu cronicae inclity regni Poloniae opera*“ (12 ksiąg), obejmującej oprócz geografii polskiej i dziejów bajecznych czasy od chrztu Mieszka do r. 1480. Kronika jego wydana w całości dopiero w r. 1711, nie ustępuje wartością najlepszym współczesnym dziełom histor. zagranicznym i jest pierwszą historią pragmatyczną w Polsce aż do chwili wystąpienia Naruszewicza w w. XVIII. Nie jest on wolny od tendencyjności, a zwłaszcza od t. zw. amplifikacyj (t. j. kombinacji dowolnych w sprawach historycznie niedokładnych). Najwierniejszym oddawcą tła dziejowego jest tam, gdzie był sam świadkiem wydarzeń, szwankuje zaś i tu zbytnią przesadą znaczenia tych wypadków. Pod względem formy naśladował on Liwiusza. Długosz był zwolennikiem niezależności kościoła od władzy świeckiej i jego przewagi.

Główną przyczyną mniejszości w tym okre-

się zabytków w języku polskim, niż łacińskich, była wielka trudność pisowni, którą jednak częściowo usunął Parkosz.

Na wzmiankę z tych zabytków zasługują jeszcze: Biblia, przypisywana królowej Zofji, zwana od miejscowości węgierskiej, w której się znajduje, szarospatacka; — Psalterz puławski (przerobiony z florjańskiego); — książeczki do nabożeństwa Jadwigi i Nawojki; Kazania gnieźnieńskie; Modlitwy Wacława; Przekład statutu wiślickiego i mazowieckiego; Ortyle magdeburskie (tłumaczenie wyroków sądów niemieckich); Pieśń o Wiklefie, napisana przez ks. Jędrzeja Gałkę, i Legenda o św. Aleksym. Ważne są apokryfy czyli powieści religijne, jak np. „*Rozmyślanie o żywocie p. Jezusa*“. Do kompilacyjnych przekładów z łaciny należy np. fantastyczna „*Historja Aleksandra Macedońskiego*“.

Poezja (pieśń religijna i świecka) rozwijała się powolniej. Autorami wielu pieśni religijnych byli księża z zakonu O. O. Bernardynów, a wśród nich szczególnie zasłużony Ładysław z Gielniowa, autor obszernego poematu p. t. „*Pieśń o mecie Pańskiej*“

Z wierszy świeckich zasługują na uwagę: „*O zachowaniu się przy stole*“, pierwsza elegja polska p. t. „*Skarga umierającego*“, satyra p. t. „*Rozmowa mistrza ze śmiercią*“, „*Satyra*

na chłopów" i „Pieśń o zamordowaniu Jędrzeja Tęczyńskiego w Krakowie przez mieszczan“.

Charakterystyczne były też kolendy i legendy, t. j. opowieści z życia świętych, pełne cudowności, nieraz żywo i fantastycznie nakreślone w duchu umoralniającym.

Humanistami w Polsce między innymi byli: Filip Kallimach Buonacorsi, cudzoziemiec, dłuższy czas w Polsce przebywający, autor biografii Grzegorza z Sanoka, i wojewoda poznański Jan Ostroróg, który w drugiej połowie XV w. napisał memoriał p. t. „*Monumentum pro rei publicae ordinatione*“, domagając się w nim silnego rządu, niezależności kościoła polskiego od papieża, wzmocnienia skarbu i jednego prawa krajowego. Jest on znakomitym poprzednikiem późniejszych pisarzy politycznych polskich.

OKRES II.

Literatura wieku odrodzenia: a) Reformacja od Zygmunta Starego do początku wieku XVII i b) Renesans — od początku do połowy XVII w., t. j. do Jana Kazimierza Wazy, t. j. od 1506 do 1650 r.

Humanizm przyjął się w Polsce nadzwyczaj szybko i rozwinął się szeroko pod wpływem klasycznej kultury uczonych greckich, różno-

szących ziarna jej zwłaszcza we Włoszech. Zdanie „Homo sum et nihil humani a me alienum esse puto“ stało się zasadą wyzwolonego humanizmu, odrodzenia (renesans, rinascimento). Humanizm w Polsce doznał większego przyjęcia niż reformacja, której działalność ułatwił druk (znane były w Polsce drukarnie Hallera, Unglera, Wietora, Szarfenberga i Wierzbęty). Do najdawniejszych druków polskich należą: Ojciec nasz, Zdrowaś i Wierzę, Bogurodzica, Powieść o papieżu Urbanie, „Rozmowy, które miał król Salomon mądry z Marchołem grubym a sprośnym“ w 1521 r., przełożone z łaciny przez Jana z Koszyczek (temat to znany w Europie, n. p. jako dialogi Salomona z Marchołem — Morolfem w Niemczech lub rozmowy Salomona z Kitowrasem w literaturze bułgarskiej i ruskiej) i „Żywot Pana Jezusa Krista“ r. 1522, przeróbka z łaciny Baltazara Opecia. Szkolnictwo w tym czasie nie wybiło się w Polsce ponad poziom przeciętny. W uniwersytecie scholastykizm górował nad humanizmem, — Akademia zamojska nie rozwinęła się nigdy, a wileńska dopiero naprawdę w XIX stuleciu.

Reprezentantami piśmiennictwa humanistycznego z okresu od r. 1500 do połowy w. XVI są: a) poeci:

Paweł z Krosna († 1517), autor elegji, epi-

gramatów i innych wierszy, a w tem na cześć Chrystusa, Świętych, królów i różnych panów.

Jan z Wiślicy († 1516), autor poematu epicznego p. t. „*Woina pruska*“, opiewającego bitwę pod Grunwaldem.

Mikołaj Hussovianus, autor poematu o żubrze.

Arcybiskup Andrzej Krzycki († 1537), autor epigramatów, panegiryków pochlebnych, satyr i wierszy religijnych.

Jan Dantyszek († 1548), biskup warmiński, płodny pisarz, autor elegij miłosnych, religijnych, a między innymi większych rozmiarów satyry p. t. „*Jonasz prorok*“ i antytureckiego poematu p. t. „*O klęskach czasów naszych*“.

Klemens Janicki (1516—1543), syn włościanina, najwybitniejszy z poetów łacińskich, uwieczniony przez papieża Pawła III, autor licznych elegij, w jednej z pośród których zawarta jest autobiografia jego.

b). historycy: Maciej Miechowita († 1532), Decjusz i Wapowski.

Bardzo ważną rolę odegrał w świecie naukowym wogóle, a dla Polski w szczególności Mikołaj Kopernik (1473—1543), który, wystąpiwszy ze swem sławnem dziełem łacińskim „*O obrotach ciał niebieskich*“, wywołał niejako rewolucję w astronomji, a stworzył świeże pod-

stawy dla późniejszych badań Galileusza, Keplera i Newtona.

Ks. St. Zaborowski zaś wydał w 1518 r. rozprawę o pisowni (ortografji) polskiej.

Pod wpływem reformacji rozwinęła się korzystnie proza, ale niemniej dodatnio podziałała ona i na poezję polską, na czele której wystąpili z początkiem XVI w.: bajkopisarz Biernat Lubelczyk, a potem wyszedł psalterz i kancjonał Jana Seklucjana; najwybitniejszym zaś i pierwszym poetą polskim, słusznie zwany ojcem poetów polskich, jest Mikołaj Rej z Nagłowic (1505—1569). Po niedostatecznej nauce we Lwowie i Krakowie oddano go na dwór wojewody sandomierskiego Andrzeja Tęczyńskiego, gdzie bardziej samouctwem wykształcenie swoje uzupełnił. Ożeniwszy się, gospodarował na wsi w Chełmskiem, gdzie też i procesował się często z sąsiadami. Ze względu zaś na wrodzony dowcip i wesołe usposobienie był powszechnie lubiany przez szlachtę, która go obrała posłem do sejmu. Pisał Rej wierszem i prozą. Po wprowadzeniu do Polski reformacji Kalwina, Rej przylgnął do tej nowej nauki i szerzył jej zasady. Jako poeta przekładał psalmy i pieśni, ułożył satyryczną *Rozprawę między panem, wójtem, i plebanem* (1543), w której rozmawiający wytykają sobie nawzajem wady i błędy. Z innych

utworów satyrycznych na uwagę zasługuje „Kupiec”, świadczący zarazem o przejęciu się autora duchem protestanckim. W r. 1545 wychodzi dramat p. t. „Żywot Józefa”, złożony z 12 spraw, luźnych dialogów, przedstawiający życie Józefa od chwili snu, przepowiadającego mu wielką przyszłość aż do czasu spełnienia się tej przepowiedni. Pomimo tła starożytnego biblijnego, obyczaj, jednaki, stosunki, wyobrażenia i wyrażenia są polskie z okresu XVI w. Wogóle Rej ma tę wielką zasługę, że pierwszy pisze tylko po polsku, oświadczywszy w obronę ojczystego języka w literaturze polskiej: „Polacy nie gęsi, niech swój język mają”. Jak za wzór do napisania „Żywota Józefa” posłużyła Rejowi „*comoedia sacra*”, tak też łaciń. epos włoskiego poety Palingeniusza p. t. „*Zodiacus Vitae*” dało mu temat do przeróbki na poemat dydaktyczny p. t. „*Wizerunek własny żywota człowieka poczciwego*” (1558), w którym Arystoteles poucza poszukującego u filozofów prawdy młodzieńca o istotnej, niezawodnej drodze cnoty. Utwór ten w sposób satyryczny karci szlachtę bez cnoty, t. j. posiadającą szlachecki tytuł bez szlacheckiego ducha. Zbiorem epigramatów 8 wierszowych na osoby, stany, zawody i rzeczy jest wydany w 4 księgach „*Zwierzyniec*”. Autor chciał tu bawić i pouczać, naśladować obce wzory. „Po-

wieści *prevhadle*", dołączone do „Zwierzyńca“, wydano później powtórnie p. t. „*Figliki*“. Są to żarty rubaszne, dykteryjki, niezbyt przyzwoite modne wówczas w Europie. Z djałogów Reja zasługuje jeszcze na wzmiankę „*Warwas z Dykasem*“. — Najważniejszem dziełem Reja prozą napisanem, jest: „*Żywot człowieka poczciwego*“, przedstawiający własny ideał szlachcica polskiego, pełnego cnót, wesela i zalet gospodarskich. Znajduje się on w zbiorze wierszy i powieści p. t. „*Zwierciadło*“ gdzie również znajdują się „*Spólne narzekania wszej korony na porządną niedbałość naszą*“ i „*Przemowa krótka do poczciwego Polaka stanu rycerskiego*“, ubolewająca nad anarchją w Polsce. Przekonania swe protestanckie wyłożył Rej w opisach: „*Postyla polska*“ i „*Apokalipsis*“, zawierających wykłady ewangelji w duchu kalwinistycznym. Aczkolwiek posiadał Rej dar łatwego pisania i talent niepospolity, poetą jednak wielkim nie był, — samouk, nie znał sztuki pisania i brakło mu wyobraźni żywej, silniejszego uczucia; natomiast był on dobrym prozaikiem. Usiłował być w dziełach swych nauczycielem narodu i celu tego dopiął. Jednem słowem nie Rej był pierwszym wielkim poetą polskim; przyćmił go prawdziwy poeta — artysta z Bożej łaski:

Jan Kochanowski „wieszczem z Czarnolasu“ zwany. Ur. 1530 r. w Sycynie w wojew. sandomier. (w Radomskim). Umarł na apopleksję w Lublinie w r. 1584. Po ukończeniu uniwersytetu krakowskiego kształcił się we Włoszech: w Wenecji, Padwie, Rzymie i Neapolu. Za granicą wywarł na niego wpływ wielki humanista włoski Robertello, — w Paryżu zaś, dokąd później się udał na dalsze studia naukowe, — poeta francuskij Ronsard. W r. 1557, wskutek śmierci matki, powrócił do kraju, gdzie odziedziczył połowę Czarnolasu, ale narazie nie osiadł na roli, wstąpiwszy na służbę do dworu magnata J. Firleja, a później do kancelarji królewskiej Zygmunta Augusta, unikając wszelkich zaszczytów i godności, przeniósłszy się w r. 1571 do swego Czarnolasu, gdzie do zgonu poprzestawał już tylko na skromnym tytule wojskiego sandomierskiego. Ożeniwszy się z Dorotą Podladowską, miał z nią dwie córki: Urszulę i Annę, które niestety obie jedna po drugiej wczesnie zgasły. Twórczość Kochanowskiego można podzielić na 3 okresy: młodzieńczy, dworski i czarnoleski. W pierwszym t. j. młodzieńczym, w roku 1557 pisał on elegje łacińskie na wzór poetów klasycznych (starożytnych), tudzież wiersze polskie. W okresie drugim — dworskim (do r. 1571) prócz wielu pieśni i fraszek polskich,

stworzył ważne dzieła: „Zgoda“ „Satyr“ (wyd. 1564 r.), „Szachy“, *Proporzec albo hołd pruski*“ (wyd. 1569), „*Carmen macaronicum*“, pismo polityczne „*Wrózki*“. Wreszcie w trzecim okresie — czarnoleskim (od r. 1571 do 1584) napisał Kochanowski: „*Dziwostęba*“ „*Sobótkę*“, „*Psalterz Dawidów*“ (1571 — 1579), „*Odprawę posłów greckich*“ (1578), „*Treny*“ (1580) i inne drobniejsze utwory poetyczne i prozaiczne.

W „*Zgodzie*“ i „*Satyrze*“, osnutych na tle mów sejmowych podkanclerznych Padniewskiego i Myszkowskiego (w r. 1562 i 1563), przedstawia autor niebezpieczeństwa, grożące Rzeczypospolitej; porusza sprawy polityczne i religijne, narzekając na niesprawiedliwość, powolny upadek władzy królewskiej, nadto łaje szlachtę za porzucanie rzemiosła rycerskiego, a zajmowanie się wyłącznie gospodarką i handlem. — W utworze „*Szachy*“ (1566), przeróbce łacińskiego poematu włocho M. H. Vidy „*Scacchia ludus*“, zachował autor jedynie szczegóły gry szachowej, fabułą bowiem różni się o tyle, że u poety włoskiego grają z sobą bogowie olimpijscy o różdżkę czarnoksiężką, a u Kochanowskiego — książęta Borzuj (prawdopodobnie ks. ostrogocki Magnus) i Fiedor (może carewicz moskiewski) grają o rękę królowej Anny Jagiellonki. Wygrywa Fiedor, z czego można wnioskować, że Kocha-

nowski był zwolennikiem połączenia Polski z Moskwą. — W „*Proporcu*“ kreśli autor uroczystość złożenia hołdu przez ks. Alberta Fryderyka Zygm. — Augustowi na sejmie Lubelskim w r. 1569. — W „*Wrózkach*“ — rozmowie plebana z ziemianinem — przepowiada wieszcz rozbiór Polski po bezpotomnym zgonie Zygmunta. — „*Carmen macaronicum*“ powstał już po zniechęceniu się poety do życia dworskiego, w którym zastanawia się autor nad obiorem zawodu. — „*Dziewosłab*“ traktuje o wyborze żony. — „*Sobótką*“, pieśń świętojańska opisowo-liryczna, składa się z wstępu i 12 pieśni miłosnych i sielankowych, sławiących „wieśne wczasy i pożytki“ ustami 12 panien, jednakowo ubranych i przepasyanych „belicą“ w noc Sobótki. — „*Odprawa posłów greckich*“ jest pierwszym oryginalnym dramatem polskim, opartym na wzorach starożytnej tragedji klasycznej, napisanym na zamówienie Jana Zamojskiego. Piętnuje poeta w tym utworze wady polaków, wytyka im egoizm, korupcję, niedoświadczenie młodych, bezbronność granic państwa i brak pogotowia, pokrywany jedynie gadulstwem, uważając to za wspólne nieszczęście Troi i Polski. Należy tu upatrywać aluzję do wojny z Moskwą w słowach, wypowiedzianych przez Antenora: „Ba, radźmy też o wojnie, na wszystko się

brońmy, radźmy, jak kogo bić, lepiej niż go czekać". — Jeszcze dawniej tłumaczył Kochanowski III księgę, „*Iljady*“, gdzie się zajmował postacią Antenora, wprowadzając ją wraz z Parysem do prologu. Całą tragedję przeplatają chóry, następujące po epojzodjach. I tak parodos robi uwagi na temat młodzieńczej nieroztropności Parysa, a po żalach i obawach Heleny w epojzodjon pierwszym stasimon przestrzega Radę królewską, po opowiadaniu zaś posła i ślubie zemsty ze strony Ulissesa i Menelausa stasimon wróży Parisowi koniec srogiej wojny. Exodos wreszcie przynosi wiadomości o jej rozpoczęciu. — Utwór ten w każdym calu jest klasycznym; charakterystyka osób dobitna, postać nieszczęsnej wieszczki Kassandry uwydatniona silnie. Obraz sejmu polskiego w zręcznej transpozycji do wydarzeń greckich udał się poecie bardzo szczęśliwie. „*Psalterz Dawidów*“ (1579) jest wolnym przekładem z łacińskiego języka. Wiersz i strofika melodyjne, nadają się do muzyki, którą też podłożył pod nie współczesny kompozytor polski Gomółka.

Najpięknijszem dziełem Kochanowskiego są: „*Treny*“ (1580), pisane po stracie córki Urszuli, prawdopodobnie w rozmaitych stadjach cierpienia i rozpacz. Jest ich wszystkich dziewiętnaście. Dwa pierwsze są jakby wstępem;

III—VIII opisują zalety zgasłej i boleść wspomnień po jej stracie; IX—X — wzmaganie się rozpacz, która dochodzi do punktu kulminacyjnego w trenie XI. Treń XII i XIII są jakby usprawiedliwieniem wybuchu; w trenach XIV—XVI szuka już poeta ukojenia w lutni, rozpamiętywaniu cudzego bólu, ale napróżno; w trenach XVII i XVIII zwraca się do Boga, korzy się przed Nim i błaga Go o litość. W ostatnim zaś trenie XIX spływa na poeta pociecha w postaci snu. „*Treń*“ Kochanowskiego stały się ulubionem tłem do naśladowania przez innych poetów.

Z pism łacińskich Kochanowskiego ważniejsze są: „*Orpheus Sarmaticus*“ (1578), jako tyroteuszowy utwór na wojnę z Moskwą; „*Lyricorum libellus*“; „*Elegiarum libri*“ i „*Horicoenia*“, oraz „*Epinicion*“ ku czci zdobywcy Infant, Batoroego, i „*Gallo crocitant*“ (Do kura gdakającego) — szydercza odpowiedź poecie francuskiemu Desportes'owi na jego oszczerczy wiersz o Polsce, napisany po powrocie Wależjusza do Paryża.

Z polskich pism drobniejszych ważne są: „*Fraszki*“ i „*Piesni*“, oraz rozprawa o pisowni p. t. „*Nowy charakter Polski*“.

Kochanowski był największym poetą naszym aż do czasów Mickiewicza i najpiękniejszym wyrazem cywilizacji polskiej w XVI wieku.

Pod względem piękności języka dorównywa Kochanowskiemu młodo zmarły w r. 1581:

Mikołaj Sęp Szarzyński, autor epigramatów, wierszy erotycznych, religijnych i okolicznościowych, oraz sonetów, świadczących pod względem formy i smętnej treści o wpływie na poetę wzorów poezji włoskiej, oraz o chorobliwym usposobieniu autora.

Różniącym się co do zmysłu obserwacyjnego i plastyki był Sebastjan Klonowicz (Acernus), poeta bez wyższego natchnienia, lecz dość płodny i pracowity. Ur. ok. r. 1545. Po krótkim pobycie we Lwowie osiadł w Lublinie, gdzie piastował rozmaite godności miejskie, a ostatnio był ławnikiem i radcą. Brał udział przy zakładaniu akademji w Zamościu. Ciągłe procesy ze świekrą, szlachtą i Jezuitami zatruły mu do reszty i tak już nieszczęśliwe życie. Umarł w r. 1602. Pisma jego dzielą się na łacińskie i polskie. Z pism łacińskich najważniejsze są: „*Roxolania*“, poemat z r. 1584, o Rusi Czerwonej, w którym autor opisuje ziemię, miasta, zwyczaje i obyczaje ludu tamecznego;—drugim zaś jest: „*Victoria deorum*“, traktat filozoficzno-moralny, nazwany tak od walki Tytanów z Olimpem, wskazujący, że prawdziwe szlachectwo polega na cnocie, potępiający surowo szlachecką swawolę, zbytek i ucisk ludu. W obu tych poematach prze-

awia się znaczny wpływ starożytnych.

Z pism polskich na wyróżnienie zasługują: „Flis”, poemat opisowo-dydaktyczny, o podróży do Gdańska i życiu flisackiem, posiadający cenny materiał pouczający dla folklorysty i lingwisty; — „Zale nagrobne na śmierć Jana Kochanowskiego”, wreszcie w r. 1600 wydany „Worek Judaszów”, satyra, przedstawiająca wady, wynikające z chciwości. Ów worek zszyty jest z 4 skór: wilczej (złodzieje), lisiej (oszuści), rysiej (pieniacze) i lwiej (samowolni możnowładcy). Ale „strach o tej skórze pisać” — według wyrażenia samego Klonowicza, który powierza domysłom czytelnika dalsze aluzje.

LITERATURA POLITYCZNO-HISTORYCZNA.

Ta gałąź piśmiennictwa polskiego rozwija się nadzwyczaj szybko pod wpływem kultury Zachodniej, skąd czerpano gotowe już wzory do tworzenia nowych torów odrodzonej Polsce, popychające ją do reform państwowo-społecznych, celem utworzenia z niej Rzeczypospolitej w rodzaju rzymskiej. Charakterystyczne jest to, że niemal wszyscy pisarze polityczni polscy zabierali głos i w sprawach religijnych.

Na pierwszy plan występują tu: Andrzej Frycz Modrzewski (zm. około 1572 r.), który

studjował w Niemczech literaturę dysydencką, poczem przebywał z młodym Łaskim w Gnieźnie. Posłował niejednokrotnie jako sekretarz królewski, zaatakowany zaś przez Orzechowskiego, jako heretyk, — utracił wójtostwo wolborskie. Pisał „*De poena homicidii*“ (O karze za mężobójstwo), domagając się w tem dziele w r. 1543 — bezwzględnej kary śmierci za mężobójstwo. W „*Oratio Philatetis Peripatetici*“ żąda zniesienia prawa, wzbraniającego mieszczanom zakupu majątków ziemskich. Dzieło „*De republica emendanda*“ (1551), przełożone wkrótce potem przez Cypriana Bazylika na język polski p. t. „*O poprawie Rzeczypospolitej*“, obejmuje 3 księgi: pierwsza poświęcona obyczajom, „zleceniu myśli“, wychowaniu młodzieży i kształceniu jej, — druga — poświęcona teorji prawa równego dla wszystkich (mowa tu o prawie karnem). Sądy patrymonjalne (jurysdykcję pana nad poddanym) pragnie Modrzewski znieść za wszelką cenę. Wreszcie w trzeciej księdze broni wojny defensywnej i żąda wzmocnienia straży kresów i skarbu.

Dziełem tem europejskiej sławy autor wykazał wysoki stopień kultury umysłowej, wszechstronne odczytanie i gruntowną znajomość teorji arystotelesowskich. W sprawie kościoła narodowego zabiera głos Modrzewski jako moralista i badacz dysydenctyzmu, w swych

„Sylwach“. Niektóre z postulatów jego ziściła wielka Konstytucja 3-go maja.

Stanisław Orzechowski (1513 — † 1566), ksiądz, wyklęty przez papieża za zerwanie celibatu czyli bezżeństwa księży katolickich i samowolne wstąpienie w związki małżeńskie. Był to dość wykształcony i ruchliwy człowiek, lecz niezrównoważony w przekonaniach swoich, reprezentujący krótkowidztwo samolubnej i zaślepionej szlachty. Napisał po łacinie antytyreckie „Turcyki“, a w polskim języku wydał obszernie dzieło p. t. „Rozmowa albo djałog około egzekucji polskiej korony“, w którym broni dóbr, odstąpionych szlachcie w dożywocie, poruszając przytem wiele spraw, omówionych już przez Modrzewskiego treściwie gdzieindziej. Dał on nadto dokładny obraz współczesnych dziejów Polski w swych „Annales“, po łacinie napisanych, oraz wydał po polsku opartą na naiwnem i tendencyjnym rozumowaniu, bez żadnych racjonalnych podstaw, książkę p. t. „Quincunx, to jest wzór Korony polskiej, na cynku wystawiony“.

Według zdania Orzechowskiego — władza świecka musi przyznać kościołowi zwierzchne panowanie bez zastrzeżeń. Orzechowski napisał jeszcze rozprawę o bezżeństwie p. t. „De lege coelibatus“, dzieła zaś konstytucyjnego (królestwa polskiego) p. t. „Policja“ nie dokończył.

Łukasz Górnicki (1527 — † 1603), kształcił się również jak i Orzechowski we Włoszech, dokąd się udał z Krakowa. Znakomity znawca kultury i obyczajów dworskich, był bibliotekarzem królewskim, a później starostą. Najważniejszym jego dziełem jest przerobiony z Baltazara Castiglione „Libro del cortegiano“ p. t. „*Dworzanin*“ (1566 r.), w którym przedstawiony jest na dworze biskupa Maciejowskiego ideał dworzanina i pani dwornej w sposób dokładny. Stanowi ono cenne źródło dla studiów obyczajowych. Z pism politycznych Górnickiego ważna jest „Rozmowa Polaka z Włochem“, wykazująca przewagę postępowego Włocha nad konserwatywnym Polakiem, któremu radzi wyrzec się „*virilim*“ i stosować zasady poważnego parlamentaryzmu. W „Dro-dze do prawdziwej wolności“ okazuje się Górnicki arystokratą, a w „Dziejach w koronie polskiej“, anegdotycznym gawędziarzem. Jest to jednak umysł światły, stylista znakomity i polityk rozumny.

Piotr Skarga Powęski (Pawęski), ur. 1536 r. w Grójcu na Mazowszu, kształcił się w Krakowie i Warszawie. Po krótkim pobycie w Wiedniu przyjmuje święcenia kapłańskie we Lwowie, gdzie słynie już jako kaznodzieja katedralny. Tu nawraca protestantów i zajmuje się gorliwie ubogimi i więźniami. W r. 1569

wstępuje do zakonu Jezuitów w Rzymie, a powróciwszy do kraju, zostaje rektorem akademii wileńskiej; w r. 1584 przeniesiono go, jako przełożonego domu Jezuitów, do Krakowa. W 4 lata później — w r. 1588 zostaje kanonikiem nadwornym króla Zygmunta III w Warszawie, gdzie zdobywa miano „złotoustego” wobec porywającej wymowy i nadzwyczajnego daru słowa. Pod koniec życia osiadł w Krakowie, gdzie umarł w r. 1612, wystawiwszy sobie jeszcze za życia żywe pomniki w postaci „Bractwa miłosierdzia” i „Banku pobożnego”, do dziś dnia istniejące. Pisma Skargi dadzą się podzielić na polemiczne, teologiczne, historyczne i polityczne. W dziele „O jedności kościoła Bożego” (Wilno, 1576 r.) zwalcza schizmę, a zaleca unję brzeską. „Żywoty świętych starego i nowego zakonu”, „Kazania na niedziele i święta” (1593), „Kazania o siedmiu Sakramentach” i „Kazania sejmowe” (1600) stanowią trwałe pomniki wzorowej wymowy kościelnej w Polsce i długo jeszcze mogą służyć za przykład srylistyczny do władania czystą polszczyzną. Zwłaszcza „Kazania sejmowe”, których jest osiem, zawierające treść: 1-sze o potrzebie mądrości, — 2-gie o miłości ku Ojczyźnie i wadach szlachty polskiej, — 3-cie o zgubnych skutkach niezgody domowej, — 4-te i 5-te o katolicyzmie, jako podstawie królestw, 6-te

o potrzebie ustroju monarchicznego, — 7-me o szkodliwości złego prawodawstwa i 8-me — ostatnie — o niekarność grzechów jawnych, z wytknięciem i potępieniem jeszcze raz grzechów narodu i wzywaniem do pokuty.

Był to wielki kapłan-prorok, którego przepowiednie jasnowidzące ziściły się co do joty, a w r. 1912, jako 300-letniej rocznicy zgonu jego, — uczczono kilkudziesięcioma monografiami większemi i mniejszemi w formie dzieł obszernych specjalnie historyczno - naukowych, opracowań literackich i utworów beletrystycznych, — niemal wszystkich najwybitniejszych współczesnych pisarzy.

Liczbę historyków o charakterze bardziej kompilatorskim pomnożyć mogą: Marcin Kromer (1512 — † 1589), autor dzieła p. t. „*De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*“ napisanego pięknym językiem łacińskim, wydanego w r. 1555. — Marcin Bielski († 1575 r.), satyryk, autor pierwszej polskiej historii powszechnej p. t. „*Kronika to jest Historia świata*“ (trzykrotnie w zmienianym od r. 1551 do 1564 stanie wydany, a ostatnio w r. 1833 w 9 tomach w Warszawie przedrukowanej). — Syn poprzedniego Joachim Bielski († 1599 r.), autor „*Kroniki polskiej*“ (1596 r.) Nadto historykami są jeszcze: Świętosław Orzelski († 1598 r.), — J. D. Solikowski

(† 1603 r.), — Krz. Warszewicki († 1603 r.) i wymieniony już wyżej Łukasz Górnicki, autor „Dziejów w koronie polskiej“.

Głównymi w tym czasie byli: Heidenstein, autor „*Rerum polonicarum libri XII*“ i Maciej Strykowski, autor książki: „Która przedtem nigdy świata nie widziała, kronika polska, litewska, żmudzka i wszystkiej Rusi“, w której starał się Strykowski wskrzesić zamierające tradycje pogańskiej Litwy.

Jako wybitniejsi teologowie z tego okresu na wzmiankę zasługują: Czechowicz i Hozjusz, oraz Wujek i Leopolda, tłumacze Biblii.

POEZJA I PROZA OD R. 1600 DO R. 1648.

Polska literatura humanistyczna poczyną się chylić w tym czasie ku upadkowi, wskutek pewnego rodzaju przesyty, mającego zmienić renesans w barok, — zaniku chęci do nauki, wiążącej prądem umysłowym Polskę z Zachodem, i — upadku wyższego szkolnictwa, czyli oświaty, pomimo zwycięstwa katolicyzmu wśród walk religijnych i dodatniego wpływu jego na literaturę.

Nie można pominąć milczeniem poety średniej miary — naśladowcy Kóchanowskiego, — który napisał szereg wierszy religijnych i świeckich, przeważnie na śmierć znakomitych pola-

ków. Był nim Kasper Miaskowski, ur. 1550 r.
† 1622 r. w poznańskim.

Następuje tu teraz jeszcze potężny przedstawiciel „złotego wieku“, wielki humanista,—**Szymon Szymonowicz**, od chwili otrzymania szlachectwa Bendońskim zwany, (ur. 1558 r. we Lwowie, † w r. 1629); kształcił się we Lwowie i Krakowie. Przez pewien czas pracował naukowo w Zamościu, gdzie pomagał Zamojskiemu w założeniu akademji i jemu też poświęcił większą ilość od swoich łacińskich p. t. „*Flagellum livoris*“ (1583). W r. 1589 napisał śpiew żałobny z powodu napadu Tatarów p. t. „*Aclinopeau*“. Nadto zasługują na wzmiankę z łacińskich prac Szymonowicza: „*Joel Propheta*“ i „*Hercules Prodicus*“. Za pierwszy z tych utworów, drukowany w 1593 r. został uwieczniony przez papieża Klemensa VIII. Był on autorem dramatu (orugiego już w Polsce na temat życia Józefa biblijnego) p. t. „*Castus Joseph*“ (1587 r.) i „*Pentesilea*“, drugiego dramatu wydanego w 1618 r.. Po polsku zaś wydał Szymonowicz w r. 1614 „*Sielanki*“ w liczbie 20, pisane na wzór starożytnych Teokryla i Wergilego. Pod względem formy, ujętej w dialogi, oraz — języka, — posiadają one wielką wartość, niestety tylko co do treści szwankują wskutek nadmiernej żądzy popisania się erudycją lub moralistyką. Podzielić

je można na dwa typy: na przedmiotowo-opisowe, posiadające więcej realizmu obserwacji, prawdy życiowej („Kołacze“ i „Żeńcy“) — i na podmiotowo-refleksyjne, uczuciowe, — rażące mnóstwem nieprawdopodobieństw. „Lutnia rokokowa“ i „Wiersze religijne“ (o sędzie ostatecznym, o męce Pańskiej) i epigramaty p. t. „Nagrobki zbieranej drużyny“ posiadającej mniejszą wartość.

Drugim utalentowanym poetą był Szymon Zimorowicz (* 1604 † 1629), autor wydanych przez brata jego Bartłomieja w r. 1654 wierszy p. t. „Roxalanki“, to jest ruskie panny, składających się z pieśni miłosnych, śpiewanych przez trzydzieści kilka panien i tyluż młodzieńców o dziwacznych imionach. „Roxolanki“ te, z śladami wpływu Owidiusa, odznaczają się ładną formą, giętkością wiersza i wzorowym językiem. Niektórzy historycy literaccy przypisują autorstwo tych „Roxolanek“ bratu Sz. Zimorowicza Bartłomiejowi, lecz spór ten nie jest jeszcze rozstrzygnięty.

Szkoda, że tylko po łacinie pisał, słusznie „polskim Horacym“ zwany Maciej Sarbiewski, profesor akademii wileńskiej, († 1640), najznakomitszy nasz łaciński poeta, autor przepięknych ód religijnych, przenikniętych duchem chrześcijańskim, ładną polszczyzną przełożonych przez Syrokomlę. Pisma poetyczne Sar-

biewskiego wyszły p. t. „*Lyricorum libri*“ i in.

Piotr Kochanowski, pochodzący z rodziny wielkiego poety naszego „Jana z Czarnolasu“, (* 1566 † 1620 r.), wielce przysłużył się literaturze ojczystej przekładami z włoskiego języka „*Jerozolimy wyzwolonej*“ Tassa i „*Orlanda szalonego*“ Ariosta, poetów włoskich z XVI w.. Oba te tłumaczenia, posuwające naprzód rozwój literatury polskiej, odznaczają się piękną polszczyzną.

Nie bez talentu był i poeta Piotr Zbylitowski (ur. 1569 † 1649 r.), brat stryjeczny Andrzeja.

Literatura prozaiczna tego okresu znacznie uboższą jest pod względem wartości dzieł od wieku XVI. Są i tu wprawdzie pisarze polityczni naprzykład tej miary, co Szymon Starowolski, kanonik krakowski, († 1656 r.), który dziełkiem swem p. t. „*Scriptorum Polonicorum Hecatontas*“ uczynił pierwszą próbę stworzenia historii literatury naszej. W wielu innych pismach Starowolski występuje raczej jako moralista niż polityk, lub historyk. Najlepszą może jest jego „*Reformacja obyczajów polskich*“, zdająca jakby rachunek sumienia z grzechów narodowych, a najgłębszem uczuciem miłości ojczyzny i troską o los jej przejęty jest „*Lament matki korony polskiej*“ (1655 r.)

W historjografji zaś dosyć poważne stano-

wisko zajmują: Bisk Łubieński, Paweł Pia-
secki, oraz hetm. Stanisław Żółkiewski (ur.
1547 + 1620) pod Cecorą, autor między inne-
mi, „Początku i progresu wojny moskiewskiej“,
Jakób Sobieski, autor dzieła p. t. „*Com-
mentarius belli Chotinensis*“ i Kobierzycki, au-
tor dzieła p. t. „*Historia Vladislais principis*“;
nadto nadmienić należy o „Pamiętnikach“
Stanisława Olbrachta Radziwiłła, kanclerza
litewskiego (ur. 1595 + 1656 r.), jako wyróżnia-
jących się w ówczesnej literaturze pamietni-
karskiej.

W sztuce kaznodziejskiej zaś na pierwszo-
rzędne stanowisko wybił się Fabjan Birkow-
ski (ur. 1566 + 1636 r.), ksiądz dominikanin,
kaznodzieja i towarzysz królewicza Władysława
we wszystkich wyprawach wojennych. Wygło-
sł on i napisał mnóstwo kazań, z pośród któ-
rych najpiękniejsze są patryjotyczne, zwłaszcza
dziękczynne, jak np. „*Nagrobek Osmanowi*“
albo „*Kantymir basza porażony*“, nie dorówny-
wa on jednak „Złotoustemu“ Skardze naszemu.

OKRES III.

Barok. Wpływ włoski. Od panowania Wa-
zów do czasów Stanisława Augusta, t. j. od
połowy XVII do połowy XVIII wieku, czyli od
1648 do 1750 roku.

Z upadkiem społeczeństwa naszego nastaje i upadek wyższej cywilizacji, a co za tem idzie i twórczości umysłowej. Szkolnictwo wygasa i zamiera. Przyczyny tego upadku są wprost namacalne. Myśl twórczą zagłusza czcza frazeologia, przesycona napuszonym stylem i makaronizmami. Tylko duch rycerski, uderzający czasem w barokową strunę pieśni, podnosi dobry nastrój tego okreru.

W tych czasach na pierwszy plan występuje duch rycerski i religijny, dostarczający piewcom tej doby błęgiego i szczerego natchnienia. Oto ich poczet: Wacław Potocki (ur. 1625 † 1696 r.), były arjanin, zamieszkały po ożenieniu się w Woli Łużeckiej, dopiero w dojrzałym wieku poświęcił się pracy literackiej, uprawiając głównie epikę historyczną i romansową. Napisał: „Poczet herbów”. (herbarz rymowany, lecz słabo opracowany), — „Argenide” (rymowaną przeróbkę łacińskiego romansu Barclaya). — „Nowy zaciąg pod chorągiew starą triumfującego Jezusa”, poemat przedstawiający mękę Chrystusową. Nadto słabe fraszki — satyry „Jovialitates”, oraz na wzór zagraniczny ułożony romans fantastyczny p. t. „Syloret”. Dopiero z ogłoszeniem w XIX w. poematu opisowego, złożonego z 10

pieśni, p. t. „*Wojna Chocimska*“ wystąpił w całej pełni wielki talent poetycki Potockiego. Dość liczną biblijogrację prac Potockiego uzupełniają „*Merkurjusz Nowy*“ i „*Perjody*“, słabe naśladownictwo „*Trenów*“.

Wespazjan z Kochowa Kochowski (ur. 1633 † 1699 r.), podkomorzy i historyk narodowy króla Jana III, ułożył mnóstwo wierszy religijnych, miłosnych, żartobliwych, satyrycznych, historycznych i trenów na śmierć brata, zawartych w 5 księgach, pod ogólną nazwą: „*Niepróżnujące próżnowanie*“. Najwięcej jednak pozostawił on poematów religijnych, z pośród których najpiękniejszą jest: „*Psalmodyja polska*“ (1695 r.), składająca się z modlitw psalmowych, prozą rytmiczną ułożonych, w których autor, dziękując Bogu za udzielone narodowi polskiemu dobrodziejstwa, wzbija się do stanowiska poety-proroka. Dziękczynienie za odniesione zwycięstwo pod Wiedniem wyraził w opisie p. t. „*Dzieło Boskie albo pieśni Wiednia wybawionego*“. Talent to niepospolity, tylko niedokształcony. Dobrze są jego epigramaty i fraszki, lecz góruje on w tematach epickich, zwłaszcza gdy chodzi o obronę Wiednia, której — oprócz specjalnego poematu — poświęca miejsce i w „*Psalmodji*“ i w anegdotyczno-panegirycznym pamiętniku p. t. „*Commentarius belli adversus Turcas ad Viennam*“.

Jako prozaik zasłużył sobie Kochowski uznaniem za swe „*Klimaktery*“, opisując dzieje Jana Kazimierza i Michała Korybuta Wiśniowieckiego.

Józef Bartłomiej Zimorowicz (ur. 1597 † 1677), starszy brat Szymona, ławnik, rajca i burmistrz m. Lwowa, napisał najważniejsze dzieło p. t. „*Sielanki nowe ruskie*“ (1663), naśladowując w nich i wzory klasyczne i Szymonowicza, oraz przeżycia historyczne. Opis życia kozaków lisowskich zawarł w wydanej w r. 1623 „*Pamiętce wojny tureckiej w r. 1621*“. Wreszcie — jako przyczynki do historii Lwowa — odnoszą się dwa ostatnie dzieła Zimorowicza, mianowicie: „*Leopolis a Turcis, Cosacis et Moldavis anno 1672 obcessa*“ i „*Leopolis triplex*“, w których nazywa on Lwów trojakim dla trzech okresów jego: ruskiego, niemieckiego i polskiego.

Krzysztof Opaliński († 1656 r.), wojewoda poznański, tem się smutnie zaznaczył w historii polskiej, że w r. 1655 poddał pod Ujściem Szwedom Wielkopolskę, wytykając w swych nieudolnych „*Satyrach*“ (1650) społeczeństwu polskiemu te wady, któremi sam jawnie grzeszył. Pisał wierszem białym, przesyconym makaronizmami.

Większe zalety posiada prozajczno-wierszowana satyra p. t. „*Coś nowego*“ brata poprze-

dzającego: Łukasza Opalińskiego († 1662 r.) z niezwykle siłą gromiącego żrenicę wolności szlacheckiej „liberum veto“.

Samuel ze Skrzypny Twardowski († 1660) towarzysz posła ks. Zbaraskiego, brał udział w licznych wyprawach wojennych za Władysława IV i Jana Kazimierza. Z początku pisał satyry i panegiryki, następnie przeniósł się do obszernych poematów epicznych. W „Przeważnej legacji“ opisał poselstwo ks. Zbaraskiego. Panegirykiem „Władysław IV“ uczcił króla tego imienia. A wojny współczesne opisał w poemacie p. t. „Wojna z Kozakami i Tatarami potem z Szwedami i Węgry, 1600 r.“. Są to wszystko kroniki rymowane, bez cech poezji. Dopiero wystąpił Twardowski jako prawdziwy poeta w „Nadobnej Pasqualinie“, pisanej pod wpływem pasterskiej powieści Montemayora „Diana“, oraz w przerobionej na wzór włoskich utworów tego rodzaju pięknej sielance miłosno-dramatycznej p. t. „Daphnis przemieniona w drzewo bobkowe“ (kilka wydań od r. 1633 do 1764). Talent to średni, podlegający wpływom innych autorów, przeważnie starożytnych.

Andrzej Morsztyn († 1693 r.), naśladowca w pracach literackich autorów włoskich i francuskich, zwłaszcza Petrarcki, Mariniego i Gwaryniego, przejął ich formę wykwiśniętą, aczkol-

wiek bardzo sztuczna, stosując ją w swoich wierszach erotycznych, których zostawił trzy zbiory, — mianowicie: „*Kanikuła albo psia gwiazda*“, „*Lutnia*“ i „*Gadki*“. Formę sonetu doprowadził Morsztyn do mistrzostwa. Większym poematem jego, osnutym na podaniu o miłości Amora do Psychy (parafraza powieści Mariniego i Apulejusza), jest „*Psyche*“. Przetłumaczył również z francuskiego Kornela „*Cid albo Roderik*“.

Hieronim Morsztyn († 1623 r. ?), wystąpił jako autor „romansów“, przerobionych z włoskiego i francuskiego, wydanych w r. 1650 i 1655 pod wyszukanymi tytułami: „*Antypasty małżeńskie*“ i „*Philomachia, albo affektów gorącej miłości wyrażenie*“. Największym powodzeniem zaś cieszyła się powieść jego p. t. „*Historje ucieszne o zacnej królownie Banialuca*“, która ze względu na zawartość wielu bredni i niedorzeczności — stała się przysłowiową.

Na tem urywam ten krótki wykaz niewyczerpany jeczczę poetów XVII wieku, nadmienając, iż wielu dopiero teraz wydobywa się z pyłu pomnienia.

Proza w tych czasach upada bardziej niż poezja. W historjografji pracował Rudawski, a jako pamiętnikarz zasłynął Jan Chryzostom

Pasek († 1701), oryginalny opowiadacz dziejów z lat 1656 — 1688 w bezpretensjonalnych „Pamiętnikach” swoich, które doczekały się licznych wydań i są zawsze z zapałem czytane, a posiadają wielką wartość ze względu na barwny, oryginalny i piękny styl.

X. Augustyn Kordecki jest autorem ciekawego opisu obciążenia Częstochowy przez Szwedów p. t. „*Nowa Gigantomachja*”.

Literatura polityczna skromnie reprezentowana przez dwóch pisarzy, mianowicie: Andrzeja M. Fredrę, — autora znanych „Przysłów mów potocznych”..., który broni w swych pismach wolnej elekcji, liberum veto i t. p., — i Stanisława H. Lubomirskiego, autora pesymistycznie napisanej książki p. t. „*De vinitate consiliorum*”.

Wymowa ma jednego tylko przedstawiciela w osobie kaznodziei Tomasza Młodzianowskiego, księdza Jezuity (1622 † 1686), który napisał sporo traktatów teologicznych, kazań i homilij.

OKRES IV.

Wiek oświecenia. Sentymentalizm, rokoko i francuski pseudo-klasycyzm. Czasy Stanisława Augusta i Księstwa Warszawskiego od r. 1750 do 1822.

Poezja tego okresu z początku reprezentowana słabo przez dwoje wierszopisów, którymi są: Elżbieta Drużbacka (1695 † 1765), autorka poematów świeckich i religijnych, między innymi: „*Król Dawid*“, „*Marja Magdalena*“, „*Historja Eufraty*“ „*Fabula o księciu Adolfie*“ i „*Cztery części roku*“; a drugi ks. Józef Baka, autor rubasznych, co do formy zupełnie niedolnych, „*Uwag o śmierci niechybnej*“. — Proza zaś posiada kilku takich przedstawicieli jak: Erazm Otwinowski, dziejopis Augusta II; Kasper Niesiecki, heraldyk, autor znanego dzieła p. t. „*Korona Polska*“; bisk. Łubieński geograf, i ks. Benedykt Chmielowski, autor dzieła p. t. „*Nowe Ateny*“ (1745), rodzaj encyklopedji o wszystkim, dziwacznej formą, komicznego tytułem i niektórymi wiadomościami.

W tym czasie występuje na widownię jeden z najbardziej zasłużonych mężów Polski, wielki reformator, który przyczynił się do odrodzenia ojczyzny we wszystkich kierunkach, a między innymi do stworzenia dobrych szkół,—i podniesienia poziomu oświaty. Tym wielkim reformatorem jest Stanisław Konarski (ur. 1700 † 1773), ksiądz pijar, założyciel w r. 1740 w Warszawie szkoły szlacheckiej p. n. „*Collegium nobilium*“. Odbywszy podróż w celach naukowych za granicę, po powrocie do kraju rozwinął działalność kulturalno-oświato-

wą na szeroką skalę. Przedewszystkiem wydał drukiem ośmiotomowe dzieło p. t. „*Leges regni Poloniae*“. Wprowadził do szkół język polski; — rozszerzył zakres wykładu wielu przedmiotów; — ulepszył metodę nauczania; kładąc nacisk na jedność, prostotę i zwięzłość w wypracowaniach, oraz — czystość języka ojczystego. Został obdarzony przez Stanisława Augusta medalem „*Sapere auso*“. Nadzwyczaj pracowity był cały żywot Konarskiego, który narówni z działalnością reformatorską-szkolną, napisał szereg podręczników, wierszy i dzieł obszernych, a między innymi: „*De emendandis eloquentiae vitiis*“ (1741 r.), karcąc w niem śmieszności stylu makaronicznego. — W 4-ro tomowym dziele „*O skutecznym rad sposobie*“ (1760—1763 r.) piętnuje liberum veto i wolną elekcję, — kontynuując niejako prace Karwiczkiego („*De corrigendis rei publicae defectibus*“), Jabłonowskiego („*Skrupuł bez skrupułu*“) i Leszczyńskiego („*Głos wolności wolność ubezpieczający*“). W dziełku „*O religji poczciwych ludzi*“ zaatakował wolnomyślny systemat filozofji religijnej, odrzucający objawienie, a utrzymujący wiarę w jednego Boga, opartą na podstawie rozumu. Napisał wierszem oryginalną tragedję p. t. „*Epaminondas*“, przełożył Kornela z francuskiego i napisał po łacinie „*Opera lyrica*“. W Coll. nob. założył teatr dla

uczniów, popularyzując dlań sztuki dramatyczne.

W tym czasie sztuka dramatyczna w Polsce wogóle dosyć wolno się rozwijała. A chociaż znane są t. zw. intermedja, sięgające starych moralitetów, jak np. klasyczne „*Judicium Paridis de pomo aureo*” Lochera, rozkwitają w Jurkowskiego „Tragedji o polskim Scylurusie”, a wesołe sztuki bachiczne, jak „Mięsopest” i cała komedja rybałtowska (główne dzieło „Z chłopia król” Baryki) o Albertusie, leczmanie i t. d. wykazują, i pewien humor i swojski styl, ale naogół świadczą o małym zainteresowaniu się tą gałęzią literatury w Polsce. Pojawiły się jednak „Komedje i tragedje” Ks. Franciszki Radziwiłłowej, w liczbie których obok dawniejszych sztuk fantastycznych znajdują się również 2 parafrazy Moljera. Tu wystąpił z pewnem powodzeniem i Wacław Rzewuski, autor dwóch tragedyj i dwóch komedyj, posiadających większą wartość niż utwory Radziwiłłowej.

Dopiero Ks. Franciszek Bohomolec (ur. 1720 † 1784), podniósł w znacznej mierze poziom komedji swojskiej przez napisanie szeregu dowcipnych sztuk, a między innymi „Małżeństwa z kalendarza”, przerobionego w r. 1778 przez M. Kamińskiego, kompozytora muzyki, i dyr. Wojc. Bogusławskiego, — na pierwszą

operę polską.

Biblijografja polska zaczęła się kiefkować przy biblijotece Załuskich, a przedstawicielami jej z tego czasu są: Janocki, Braun i Mitzler. Prawnicze dzieła wydają: Dogiel i Lengnich. Geografję — Żubieński. Powstają i czasopisma literackie: „Monitor“ i „Pamiętnik historyczny i polityczny“.

W tem miejscu nadmienić należy, że w reformie wyobrażeń politycznych nie małą rolę odegrał Stan. Dunin Karwicki, autor dzieła p. t. „*De corrigendis rei publicae defectibus*“, w którym pierwszy zwrócił uwagę na liberum veto i na elekcję, dowodząc, iż są to rzeczy nie do pogodzenia.

W okresie racjonalistycznym, o ile w umysłowości panuje przejęcie się literaturą rewolucji francuskiej, w literaturze utrzymuje się styl klasyczny.

Franciszek Ksawery Dmochowski (ur. 1762 † 1808), zdolny tłumacz „*Eneidy*“ i „*Iliady*“, napisał udatną przeróbkę „*L'art poétique*“ Boileau'a p. t. „*Sztuka rymotwórcza*“, uważając piśmiennictwo polskie niemal za kanon.

Dworskość ściera się z rozsądnym krytycyzmem, pędzącym do reform, forma przytłumia poryw wewnętrzny. Pięknym jest uczuciowy wybuch poezji konfederackiej; mniej naturalnym ultrasentymentalizm pochodzenia fran-

cuskiego. Daje się zauważyć zwrot ku ludowości. Wszechstronna literatura na dobre teraz ożyła. Oto dalszy poczet pisarzy tego okresu:

Adam Stanisław Naruszewicz (ur. 1733 † 1796), ksiądz-biskup, poeta i historyk, wykształcony za granicą. W kraju był nauczycielem w kollegjum Jezuitów najprzód w Wilnie, a później w Warszawie.

Pisma jego dzielą się na poetyczne i prozaiczne, z których pierwsze zawarte są w 4-o tomowych „*Lirykach*“, składających się z ód (najważniejsze: „Do króla“ i „Głos umarłych“), — satyr (najlepsza: „Chudy literat“), z bajek i epigramatów; proza zaś stanowi 6-cio tomowe dzieło p. t. „*Historja narodu polskiego*“, doprowadzona tylko do ślubu Jagielly z Jadwigą. Ze względu na krytyczne traktowanie przedmiotu, Naruszewicz słusznie jest uważany za pierwszego znakomitego historyka polskiego i inicjatora specjalnej szkoły historycznej aż do Lelewela. Najlepszym z dzieł Naruszewicza jest 2-tomowa monografia p. t. „*Żywot Chodkiewicza*“.

Ignacy Krasicki (ur. 1735 † 1801). Po kilkuletnim pobycie w Rzymie — wraca do kraju, gdzie stopniowo zostaje wyniesiony na biskupstwo warmińskie, a potem — na arcybiskupstwo gnieźnieńskie. On to wyjednał za-

twierdzenie Towarzystwa Przyjaciół nauk w Warszawie. Pisma Krasickiego rozpadają się również na poetyckie i prozaiczne. „Myszeis“ (1775), poemat heroi-komiczny w 10 pieśniach, opiewający wojnę myszy i szczurów z kotami. Jest to niby allegorja stosunków polskich podczas konfederacji barskiej; myszy i szczury, to konfederaci, a koty stronnictwo rosyjskie. Lecz hipoteza ta nie jest udowodniona. — „Monachomachja“, drugi poemat epiczny, przedstawiający nieuctwo, zabobonność, próżniactwo i opilstwo zakonów żebrzących. Była to niegodna biskupa, krytyka ówczesnego życia zakonników, tem tylko usprawiedliwiona, że wydana bez wiedzy autora, który w wydanej w 1780 r. „*Anti-Monachomachji*“ tłumaczy się, że nie gani i nie potępia instytucyj zakonnych, lecz tylko — złych zakonników. „*Satyry*“, oraz „*Bajki i przypowieści*“ Krasickiego uchodzą za najlepsze z utworów jego, ze względu na formę doskonałą, — dowcip lekki i subtelną ironję. Trafną charakterystyką odznaczają się „*Nowe bajki*“ w stylu La Fontaine'a, w których Krasicki używał wielce urozmaiconych form wiersza, wskutek czego zwano go „księciem rymotwórców“. — „*Wojna chocimska*“, poemat bohaterski w 12 pieśniach, opiewający ten sam przedmiot, co „*Wojna chocimska*“ W. Potockiego, powstał pod wpływem „zaraźli-

wych“ wzorów: „*Henrjady*“ Voltaire’a i „*Messjady*“ Klopstocka. Pewne zalety posiadają także i przekłady Krasickiego, a mianowicie: „*Pieśni Ossjana*“, — „*Żywoty zacnych mężów*“ Plutarcha i inne. — „*Listy*“, wzorowane na Horacym i Boileau, są dydaktyczne (w odniesieniu do wielu tematów). Natomiast „*Komedje*“ jego są słabe. Dobre są powieści Krasickiego prozą napisane, mianowicie: „*Mikołaja Doświadczyńskiego Przypadki*“ (1776 r.), — przedstawiające obraz francuskiego wychowania młodzieży, sądownictwa i życia politycznego w Polsce, nadto malujące idealne społeczeństwo Nipuanów, wskazując wzór, za którym należałoby dążyć Europejczykom. — „*Pan Podstoli*“ (1778—1798), — kreśli wizerunek dobrego obywatela, który wypowiada sądy o ludziach i rzeczach, troszcząc się sam o zachowanie ideału prawego obywatela. — Powieść o losach narożnej kamienicy w mieście Kukurowcach“ jest allegorią dziejów Polski. — „*Zbiór wiadomości potrzebniejszych*“ stanowi niejako próbę encyklopedji powszechnej, — a rozprawa „*O rymotwórstwie i rymotwórcach*“ — pierwszą literaturę powszechną. Nakoniec „*Rozmowy zmarłych*“ miejscami są przeróbką z Lukiana. Krasicki, wielkiego talentu poeta, wzbogacił literaturę polską prawie wszystkimi rodzajami poezji, formą doskonałą wska-

zał wzór innym pisarzom i zasłużył się bardzo swą pracą cywilizatorską: podawał społeczeństwu liczne wiadomości z najrozmaitszych działów wiedzy i nauki, a wytykając wady wielu z życia prywatnego, odzywał się mądrze w sprawach społecznych i politycznych.

Stanisław Trembecki (ur. 1725 † 1812). Kształcił się w Krakowie. Dłuższy czas bawił w Paryżu, gdzie poznał się ze Stanisławem Augustem, do którego był wielce przywiązany po powrocie do kraju, zostawszy szambelanem jego. Z poezyj jego najważniejsze są: „*Bajki*“ i poematy opisowe — „*Zofjówka*“ (o ogrodzie, założonym w pobliżu Humania przez szczęsnego Potockiego dla żony swojej Zofji); „*Po-lanka*“ i „*Powązki*“ (wiejskie ustronia). Nadto jest autorem wielu wierszy okolicznościowych i politycznych i tłumaczem komedji Voltairae'a p. t. „*Syn marnotrawny*“. W niektórych bajkach nie ustępuje Krasickiemu lub La Fontaine'owi, a w poematach opisowych — Delilowi. Wogóle jest to talent dość wybitny, władający dobrym stylem, formą doskonałą i barwnym językiem poetyckim.

Tomasz Kajetan Węgierski (ur. 1755 † 1787), bajkopisarz i satyryk-paszkwilista, autor dość licznych wierszy okolicznościowych, którymi się najbardziej wsławił; — napisał wzorowany na „*Pulpicie*“ Boilèau'a poemat heroikomiczny p. t. „*Organy*“.

Franciszek Karpiński (ur. 1741 † 1825), „poetą serca“ zwany, ze względu na autorstwo czułych wierszy miłosnych, z których „*Laura*“ i *Filon*“ powszechnie są znane. Pisał „Zabawki wierszem i prozą“, przypisane Czartoryskiemu, pieśni o Justynie i sielanki; a nade wszystko zjednał sobie rozgłos swemi pieśniami religijnymi, z pośród których „*Kiedy ranne wstają zorze*“, „*Wszystkie nasze dzienne sprawy*“ i „*Bóg się rodzi*“, po dziś dzień są śpiewane i przeniknęły do ludu. „*Psalmy Dawida*“ jego nie dorównywują Kochanowskiemu. „*Żale Sarmaty*“ posiadają wartość trwałą za wyrażony w nich ból szczerzy i głęboki. Znamna jest jego elegja zbyt przeczulona p. t. „*Powrót z Warszawy na wieś*“; a bogaty materiał autobiograficzny zawierają „*Pamiętniki*“ jego.

Franciszek Dyonizy Książnin (ur. 1750 † 1807), był sekretarzem Czartoryskiego, przełożeniem życia dostał obłądu. Poeta liryczny, niewielkiego talentu, pozostawił po sobie następujące utwory: „*Ody*“, „*Sielanki*“, „*Żale Orfeusza nad Eurydyką*“, „*Krosienka*“, „*Matkę Spartankę*“ i inne, w tem sporo rzeczy scenicznych, a między innymi i operę ludową p. t. „*Cyganie*“.

Ks. Adam Jerzy Czartoryski († 1861 r.) swoim „*Bardem polskim*“ (1795 r.) zapowiada

wspaniałą literaturę polityczną wieku dziewiętnastego.

Dramat polski — po założeniu przez Stanisława Augusta w r. 1765 w Warszawie teatru publicznego — pochłania coraz więcej talentów pisarskich, na czele których stoją:

Franciszek Zabłocki (ur. 1754, † 1821), „ojcem komedji polskiej“ zwany. Dość płodny pisarz, przerabiający przeważnie i tłumaczący z obcych autorów, bez wskazywania źródeł. Napisał około 80 sztuk scenicznych, z których najlepszą jest komedja „*Fircyk w zalotach*“, eszcze dziś z wielkiem powodzeniem grywana na scenach polskich. Następnie— „*Sarmatyzm*“, w której wyśmiał Zabłocki wady czasów saskich: pyszałkowatość, awanturniczość, pijaństwo i ciemnotę, (używając wówczas wyrazu „sarmatyzm“ w innem widocznie znaczeniu niż obecnie?). Nadto napisał jeszcze szereg innych komedyj lub oper komicznych, z pośród których na wzmiankę zasługują: „*Zabobonnik*“, „*Amfitrjon*“ i „*Balik gospodarski*“. Zabłocki był najlepszym komedjopisarzem przed Fredrą. Pisał stylem dobrym, żywym, pełnym dowcipu.

Wojciech Bogusławski (ur. 1760, † 1829). Wstąpił do teatru jako aktor w r. 1778, a już w r. 1783 objął dyrekcję nowozałożonego przez Stan. Augusta teatru w Warszawie. W latach

1783 — 1814 objechał ze swą słynną trupą wszystkie większe polskie miasta, opisał te wędrowki w ciekawem swem dziele p. t. „*Dzieje teatru narodowego*“. Płodny pisarz, uważany słusznie za „twórcę i organizatora teatru polskiego“, — napisał około 60 sztuk tłumaczonych, przerabianych z obcych i oryginalnych, z pośród których za najlepsze są uznane: „*Krakowiacy i Górale*“, operetka ludowa, grywana jeszcze teraz z powodzeniem, oraz „*Spazmy modne*“.

Literatura polityczno-historyczna rozwija się dzięki współpracy na tej niwie takich powag naukowych jak: Hugo Kollataj (ur. 1750, † 1812), który po ukończeniu nauk teologicznych w Krakowie i Rzymie, wyświęcony na księdza, uzyskał kanonję krakowską. Wkrótce zostaje członkiem komisji edukacyjnej, biorąc czynny udział w reformie akademii krakowskiej. Następnie mianowany referendarzem litewskim, przygotowuje z Potockim i Czartoryskim program reform dla sejmu czteroletniego. Wskutek zgłoszenia ze Stanisławem Augustem akcesu swego do Targowicy, musiał opuścić kraj i wyjechać do Drezna, skąd wrócił dopiero przed powstaniem Kościuszkowskim do kraju, gdzie współdziałał w zniesieniu pańszczyzny przez wpływ na manifest połaniecki. Zorganizował z Czackim liceum

Krzemienieckie. Był on nie tylko reformatorem szkół, lecz i inicjatorem doniosłych wydarzeń narodowych (w znacznej mierze Konstytucji 3-go Maja). Pisma jego są: „Do Stanisława Małachowskiego. O przyszłym sejmie Anonima Listów kilka“ (1788), w których domaga się stałego sejmu o 2-ch izbach: niższej, utworzonej z posłów miast, i wyższej, — z posłów szlacheckich i z senatu, — zniesienia elekcji, liberum veto i t. d.; — „Prawo polityczne narodu polskiego czyli układ rządu Rzeczypospolitej“, zawierające projekt streszczony z „Listów anonima“; a w przedmowie — najznakomitszy wzór języka i stylu polskiego. — Dzieło „*O ustanowieniu i upadku Konstytucji 3-go Maja*“, opracowane wraz z Ign. Potockim i Fr. Dmochowskim, stanowi polemikę ze stanowiskiem Targowiczan i państw zaborczych.

Stanisław Staszic (ur. 1755, † 1826), mieszczanin wielkopolski. Za wolą matki wyświęcił się na księdza, lecz obowiązków kapłańskich nie pełnił. Wykształcony w szkole encyklopedystów w Paryżu, po powrocie do kraju, uczył synów Andrzeja Zamojskiego. Przez zdolności swe i oszczędność w sprawach finansowych dorobił się dużego majątku, nabywszy Hrubieszowszczyznę, oddał jej ziemię na własność chłopom. Za czasów Księstwa Warszawskiego został obrany prezesem

Tow. przyjac. nauk, które wspierał swym majątkiem. Pod koniec życia nosił tytuł ministra stanu. Najważniejsze z dzieł jego politycznych (gdyż pisał i inne) są: „Uwagi nad życiem Jana Zamojskiego“ (1785), w których domaga się — stutysięcznego stałego wojska. — „Przestroga dla Polski“ (1790), zawiera żądanie stopniowego uwłaszczenia chłopów, równości mieszczan, silnej dziedzicznej władzy królewskiej i t. d. On to wyznawał zasadę: „Upaść może i naród wielki, zniszczyć — tylko nikczemny“

Ze szkoły historycznej Naruszewicza wyróżnili się: T. Czacki i J. Albertrandy.

Andrzej Kitowicz (ur. 1728, † 1804). Zostawszy księdzem, wydał „Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III“, dzieło wielkiej wartości, jako źródło do poznania stanu wewnętrznego Rzplitej za 2-go Sasa. — „Pamiętniki do panowania Augusta III i Stanisława Augusta“, ciekawe jako odbicie ówczesnych sądów o ludziach i wypadkach mniej — jednak wartości od poprzednich, bo autor albo umówionych spraw nie zna dokładnie, albo rozstrzyga je tendencyjnie.

Jan Śniadecki (ur. 1756, † 1830) zasłynął jako przyrodnik, astronom i matematyk, autor licznych dzieł z tej dziedziny, oraz — rozpraw literackich, między innymi: „Listów o języku polskim“, „O pismach klasycznych i romantycznych“.

Jako gramatyk-lingwista zasłynął O. Kopczyński, a jako pedagog Piramowicz.

W czasach między r. 1795 a 1822 oświata w Polsce przechodziła rozmaite koleje wskutek rozbiorów. Języki obce państw zaborczych, a zwłaszcza niemiecki, wprowadzono w użycie w niektórych wyższych nawet uczelniach polskich jako wykładowe. Życie umysłowe polskie koncentrowało się w Warszawie, gdzie w r. 1800 powstało Towarzystwo Przyjaciół Nauk, istniejące aż do r. 1831. Działalność naukowa tego Towarzystwa była wszechstronna, a wydawniczo nader owocna. Znakomicie prosperował wówczas uniwersytet wileński, kuratorem którego został minister Czartoryski; dobrze też było postawione liceum krzemienieckie.

Jako poeci występują w tym czasie:

Jan Paweł Woronicz (ur. 1757, † 1829) ksiądz-jezuita, następnie — świecki, a od roku 1827 arcybiskup warszawski. W poezjach jego znać wpływ Naruszewicza, zwłaszcza w sielankach. Najlepszy utwór jego „*Hymn do Boga*“, a dalej poemat epiczny p. t. *Świątynia Sybilli* w 4 pieśniach, opisujący historyczny gotycki pałac Czartoryskiej w Puławach, zapelniony pamiątkami. Pracował Woronicz także nad religijno-historycznym „Pieśnioksiągami polskimi“, a nadto zasłynął jako kaznodzieja znakomity — porównywany ze Skargą.

Juljan Ursyn Niemcewicz (ur. 1758 + 1841) adiutant Kościuszki, z którym po klęsce maciejowickiej i niewoli wyjechał do Ameryki, skąd powróciwszy do kraju po utworzeniu się Księstwa Warszawskiego, został sekretarzem senatu i członkiem Najwyższej Izby Edukacyjnej. Pod koniec życia wyjechał najprzód do Anglii, a następnie do Paryża, gdzie też zmarł jako emigrant-uczestnik powstania listopadowego. Pisał dużo i zajmująco. Jego „Bajki”, przeważnie polityczne, są dowcipne, cięte i złośliwe, co do formy jednak nie tak doskonałe jak Krasickiego. Najpopularniejszym dziełem Niemcewicza są: „*Śpiewy historyczne*”, opiewające albo całe panowanie monarchów, albo oddzielne wybitne osobistości. — W słynnym pamflecie „Fragment biblii targowickiej” zwalczał swych politycznych przeciwników. Z utworów scenicznych najlepszą jest komedia jego p. t. „Powrót posła”, której nie dorównały już żadne inne. Z powieści „Lejbe i Siora”, osnutej na tle stosunków żydowskich, biją tendencje tolerancyjne. — „Jan z Tęczyna” opisuje losy Jana Tęczyńskiego, a „Dwaj panowie Sieciechowie” dają obraz tradycji i odrodzenia. Jako historyk napisał Niemcewicz „Dzieje panowania Zygmunta III” i bardzo cenne „Pamiętniki”, zawierające wspomnienia z całego życia autora.

Kajetan Koźmian (ur. 1771, † 1856). Był referendarzem stanu za Księstwa Warszawskiego, dyrektorem w ministerjum spraw wewn. za Królestwa, nakoniec senatorem i kasztelanem. Klasyk, nieprzejednany wróg romantyzmu, w tym duchu dotrwał do zgonu. Pisze powoli, z rozważą, często poprawiając. Naprzykład swoje „*Ziemianstwo polskie*“, poemat dydaktyczny opisowy, na wzór „*Georgik*“ Wergilego lub *Delila*, — pisał przez 25 lat. Drugi zaś poemat bohaterski w 12 pieśniach p. t. „*Stefan Czarniecki*“, wzorowany na „*Eneidzie*“ i „*Henryadzie*“, — pisał lat 15. Są tu ustępy bardzo ładne, pisane dobrym językiem, brak im jednak siły i plastyki, występujące w nim osobistości są wogóle martwe.— „*Pamiętniki*“ Koźmiana stanowią ważne źródło do poznania wypadków i ludzi z czasów ks. warszawskiego i król. kongresowego.

Franciszek Morawski (ur. 1783, † 1861), jako wojskowy dochodzi do stopnia generała brygady, a w r. 1831 zostaje ministrem wojny, za co zesłano go na parę lat do Wołogdy. Po powrocie osiada w Luboni, gdzie zajmuje się gospodarstwem i literaturą. Pisze drobne wierszyki, ody, przekłada „*Andromachę*“ Racine'a, pięć poematów Byrona, — wydaje „*Bajki*“, lepsze od Niemcewiczowskich, i inne utwory; a nadewszystko — w r. 1829 „*Listy do klasy-*

ków i romantyków", w których wytyka wady i braki obu stron. Ładne miejsca posiada poemat Morawskiego p. t. „Dworzec mojego dziadka“.

Franciszek Wężyk (ur. 1785, † 1862). Za ks. warsz. assesor sądu apel. i członek Tow. przyjac. nauk, a za król. kongresowego kasztelan. Po r. 1831 długoletni prezes Tow. Nauk. w Krakowie. Oprócz drobnych wierszy i przekładów bardzo dobrych, napisał poemat opisywowy p. t. „Okolice Krakowa“, kilka dramatów, między innymi p. t. „Gliński“, „Barbara Radziwiłłówna“, — a nadto — powieść w stylu Waltera Scotta p. t. „Władysław Łokietek“ i „Zygmunt z Szamotuł“. W rozprawie „O poezji dramatycznej“ rozwinął śmiało teorie schleglowskie.

Alojzy Feliński (ur. 1771, † 1820), dyrektor liceum krzemienieckiego, gdzie wykładał literaturę polską. Oprócz przekładów z francuskiego pozostawił 5-cio aktową tragedję p. t. „Barbara Radziwiłłówna“, najudatniejszą ze wszystkich na ten temat opracowanych utworów (Wybickiego, Wężyka, Odyńca), opartych na francuskim pseudo-klasycyzmie, — napisaną wierszem i pięknym językiem, wystawioną na scenie po raz pierwszy w r. 1817 w Warszawie.

Poczet dramaturgów w tym stylu zamykają:

Ludwik Kropiński, autor tragedji p. t. „Ludgarda“, osnutej na tle podania historycznego z XIII wieku, — i Ludwik Osiński (ur. 1775, † 1838), dyrektor teatru po Bogusławskim i założyciel szkoły dramatycznej w Warszawie, autor drobnych wierszy, tłumacz tragedji francuskich, w tem „Andromachy“ i in., krytyk teatralny i znakomity profesor literatury porównawczej w uniwersytecie warszawskim, posiadający dar krasomówczy.

Nauka ma również szereg wybitnych przedstawicieli z tego okresu.

Jerzy Samuel Bandtkie, (1768 † 1835), sumienny i gruntowny historyk, autor obszerniejszego podręcznika p. t. „Krótkie wyobrażenie dziejów Królestwa Polskiego“ (r. 1810), oraz kilku cennych prac historycznych, dotyczących oświaty w Polsce.

Samuel Bogumił Linde (ur. 1771, † 1847), lingwista. Zostawszy w r. 1803 rektorem liceum w Warszawie, — ułożył i wydał w latach 1807—1814 w 6-ciu wielkich tomach „Słownik języka polskiego“, za który został nagrodzony medalem.

Feliks Bentkowski (ur. 1781, † 1852), prof. uniw. warsz., autor wydanej w r. 1814 w Warszawie „Historji literatury polskiej, wystawionej w spisie dzieł, drukiem ogłoszonych“ (2 t.), zawierającej bogaty materiał bibliograficzny.

Jędrzej Śniadecki (1768 † 1838), fizjolog-chemik, profesor uniwersytetu wileńskiego, autor wybornego podręcznika chemji, znanego nawet zagranicą, p. t. „*Teorja jestestw organicznych*“.

OKRES V.

(Romantyzm. Od Mickiewicza, t. j.
od 1822 do 1863 r.).

Okres ten jest najświetniejszym w naszej literaturze. Rozkwita ona we wszystkich kierunkach i budzi najżywszy interes. Okres Mickiewiczowski w literaturze polskiej jest jakoby jeszcze jednym więcej potwierdzeniem tej prawdy dziejowej, że koleje kultury zmienne są i niepewne, że duch ludzki ustawicznie wykonywać musi syzyfową pracę celem wzniesienia się ku szczytom. U nas osiągnięto ten cel wzniosły, użyzniający grunt pod posiew genjuszów, dzięki następującym czynnikom wewnętrznym i zewnętrznym: a) rozbudzeniu uczucia patriotycznego wskutek rozbioru kraju; — b) rozwojowi wyższego wykształcenia; — i c) wpływowi romantycznej literatury angielskiej i niemieckiej. Wszystko, co fantastyczne i cudowne, nazwano romantyzmem, dlatego, że w poezji romantycznej odbił się najwierniej duch średniowieczny, oparty na wierze w du-

chy i czary, fantastyczność i cudowność. Nawzajem tę nadają i polskiej poezji tego okresu dlatego tylko chyba, że z początku naśladowano u nas obce wzory. Później już prąd ten na gruncie słowiańskim w rodzimy przerodził się mistycyzm, zatrzymując z pierwszej fazy naśladowczej tylko formę, zapożyczoną u zagranicznych genjuszów, wkładając ducha narodowego, nie mającego nic wspólnego z poezją średniowieczną.

Pierwszym pionierem niejako, wprowadzającym pierwiastek ludowy do literatury polskiej, będący zadatkiem narodowości i swojskości charakteru romantycznej poezji naszej, był Adam Czarnocki, pseud. Zorjan Dołęga Chodakowski (1784 † 1825), który, zbadawszy lud, jego podania i życie, wydał w r. 1818 rozprawę p. t. „O słowiańszczyźnie przedchrześcijańskiej“, przyczyniając się tem — na wzór Herdera zagranicą, — do zwrócenia uwagi u nas na skarby, spoczywające w poezji ludowej.

Ten okres najwspanialszy literatury naszej poprzedzają skromni piewcy: Wincenty Reklewski („Pienia wiejskie“), — Andrzej Brodziński (Zabawki wierszem) i Tymon Zaborowski („Bolesław Chrobry“), oraz powieściopisarze: Marja z Czartoryskich ks. Wirtemberska („Malwina czyli domyślność serca“), — L. Kropiński („Julja i Adolf“) i Feliks Bernatowicz

(„Pojata córka Lezdejki“), którzy zajmują co-
prawda jeszcze połowiczne stanowisko, ale
już czerpią tematy bądź ze źródła poezji lu-
dowej, bądź też z wieków średnich i porusza-
ją prawa „serca“, przedstawiają uczucia na-
miętne, nie dające się okiełznać rozumem.

Dopiero w całej pełni występuje poważnie
w tym okresie Kazimierz Brodziński (1791
† 1835), który, ukończywszy szkoły w Tarno-
wie, służył w wojsku. Pod Lipskiem dostał
się do niewoli, skąd powróciwszy, osiadł w
Warszawie, gdzie został profesorem literatury
polskiej w uniwersytecie i wizytatorem szkół
w Królestwie. Jako poeta napisał znaczną ilość
wierszy lirycznych, nad którymi góruje piękna
sielanka p. t. „*Wiesław*“ (1820). Z obcych je-
zyków przetłumaczył dużo pierwszorzędnych
utworów, a między innymi: „Cierpienia młode-
go Wertera“ Goethego, oraz — dzieła Herde-
ra, Schillera, W. Scotta, Osjana i mnóstwo
pieśni słowiańskich. Z prac estetycznych Bro-
dzińskiego najważniejszą jest rozprawa „O
klasyczności i romantyczności“ (1818 r.), w
której stwierdza potrzebę znajomości obu
tych kierunków, każe unikać w literaturze pol-
skiej naśladownictwa pseudoklasycyzmu fran-
cuskiego jak i romantyzmu niemieckiego, — a
opiewać tylko przymioty narodowe i poznać
poezję ludową, w której najlepiej się odbił

charakter narodu. W obronie zaś oryginalności poezji polskiej napisał rozprawy: „O egzaltacji i entuzjazmie“, „O Krytyce“, „O stylu i wymowie“, „Odczyty o literaturze polskiej“, i „Kurs estetyki“. Faktycznie — pierwszym, który strofy swoje poświęcił tematom ludowym i zapowiadał, przygotowywał i prostował drogi objawiającemu się w tym czasie romantyzmowi, — był Kazimierz Brodziński. Po nim nastąpił jeden z największych wieszczów narodu polskiego, twórca nowej epoki w literaturze, a zwłaszcza — poezji naszej:

Adam Mickiewicz (ur. 1798 † 1855). Ukończywszy szkoły niższe w Nowogrodku na Litwie, zapisał się na uniwersytet wileński, gdzie słuchał wykładów uczonych profesorów: L. Borowskiego, J. Lelewela i D. Grodka. W r. 1817 wstąpił do towarzystwa Filomatów i Filaretów, zawiązanego przez T. Zana i J. Jeżowskiego. — W r. 1818 poznał i pokochał Maryłę Wereszczakównę, która wkrótce (w r. 1821) wyszła za mąż za Wawrzyńca Puttkamera, zadawszy cios potężny skołatanemu sercu wieszca, który w pracach literackich szukał ukojenia. Z początku pisał Mickiewicz w duchu klasycznym wiersze do Filomatów: „Już się z pogodnych niebios“, „Mieszko“, „Pani Aniela“, „Zima“. Później zmienił kierunek twórczości, napisawszy swe „Ballady i roman-

se“, „Grażynę“, cz. II i IV „Dziadów“ i wiele innych poezyj, które wydał w r. 1822—1823 w 2 tomikach. Występując w tym czasie publicznie, jako polski romantyk, Mickiewicz poprzedził wiersze swe wstępem w obronie romantyczności. W tych pierwszych utworach, zwłaszcza — balladach i romansach, zawartych w I tomiku, — przebija wpływ na Mickiewicza obcych poetów Goethego, Schillera i Bürgera, a także Niemcewicza i Karpińskiego, swojskich przedstawicieli twórczości ludowej poezji. Ten wpływ dotyczy naturalnie tylko pewnego pokrewieństwa tematów, co do fantazji zaś i form wirtuozowskich Mickiewicz pozostaje oryginalnym. Pogląd swój w tym kierunku wypowiedział on w polemicznej „Romantyczności“, w której słowami: „Czucie i wiara silniej mówi do mnie, niż mędrca szkiełko i oko“, przyznaje najwyraźniej wyższość uczucia nad rozumem. „Ballady“, osnute na tle podań ludowych, noszące w sobie cechy cudowności, stanowią niejako debiut literacki Mickiewicza, a charakteryzują jego usposobienie w pierwszym okresie twórczości podczas pobytu w Kownie. „Sonety“ rozpadają się na dwa działy: — „erotyczne“, poświęcone głównie Maryli, którą na wzór włoskiego poety Petrarke — nazywa Laurą, i — „krymskie“, opisujące podróż Mickiewicza po Krymie i zachwyty jego nad

pięknością przyrody tego kraju. — „*Wiersze różne*“ charakteryzują uczucia i myśli poety w rozmaitych okolicznościach życia. Do najważniejszych należą: „*Oda do młodości*“ i „*Farys*“. Pierwszy z nich, jeden z najpiękniejszych wierszy lirycznych Mickiewicza, wskazuje młodzieży szlachetny program pracy społecznej, opartej na miłości, jedności, zapale i wytrwałości, dla dobra ogólnego. — Drugi zaś — „*Farys*“ rozwija dalej tę samą myśl, a zarazem jest poematem alegorycznym, przedstawiającym bohatera — człowieka, pełnego wznioslejszych uczuć, wśród głazów na pustyni — ludzi poziomych i samolubnych, — sępa, jako uosobienie zła, — obłok — marzyciela, niezdolnego do czynu, — huragan zresztą — namiętność, z którą walczyć należy. — Do utworów, noszących jeszcze na sobie piętno klasycyzmu, należą: „*Żywila*“, „*Zima miejska*“, „*Do Joachima Lelewela*“, „*Warcaby*“ i „*Do D-ra Siemaszki*“. „*Grażyna*“ — pierwszy większy utwór epiczny młodego naówczas jeszcze poety. Tło poematu historyczne. Dużo fantazji. Bohaterką utworu jest żona Litawora, księcia nowogródzkiego, która daremnie stara się odwieść męża od zamiaru wywarcia zemsty na księciu litew. Witołdzie, dając odprawę posłom krzyżackim bez wiedzy męża. A skoro obrażeni wysyłają wojska przeciwko Litawo-

rowi, ona, korzystając ze snu męża, staje na czele wojsk litewskich i ginie. — „Konrad Wallenrod“, poemat osnuty na tle stosunków pogańskiej Litwy do krzyżaków, wydrukowany był podczas pobytu Mickiewicza w Petersburgu i wywarł wielkie wrażenie ze względu na bohatera, poświęcającego swoje osobiste szczęście dla idei.

W latach od 1829—1840 Mickiewicz odbywa podróż do Drezna, Pragi, Karlsbadu, Włoch, Szwajcarii i Francji. Na odjeźdźnym wypowiedział jeszcze w „Przemowie do czytelnika: O krytykach i recenzentach warszawskich“ słowa prawdy, jak niegdyś krytykował „Jagiellonidę“ Dyzmy Bończy Tomaszewskiego, ale postąpił znacznie w stylu polemicznym, nie powołując się już na autorytet Laharpa. Odrodzony religijnie—pod wpływem otoczenia i lektury— pisze „Mędrców“, „Rozum i wiarę“, „Arcymistrza“ i „Rozmowę wieczorną“. W r. 1839 zaś tworzy piękny wiersz „Do matki Polki“. — Pragnąc wziąć udział w powstaniu listopadowym, spieszy Mickiewicz do Poznania, gdzie dowiaduje się o kapitulacji Warszawy. W tym czasie dojrzewa w nim część „Dziadów“, którą napisał w Dreźnie 1832 roku. „Dziady“, — jest to dramat, dający się z czterech części, z których trzecią stanowi osobną całość, pisane

autora w różnych czasach, uporządkowanie których wiele trudności sprawiło historykom literatury polskiej. — W tym że roku 1832, zrażony stosunkami wśród emigrantów w Paryżu, wydał Mickiewicz prorocze „Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego“, pisane prozą w duchu biblijnym. Tu powstała „Reduta Orzona“, „Śmierć pułkownika“ i in. Tu też w tym czasie, ożeniwszy się poeta z Celiną Szymanowską i znajdując się w kłopotach z braku środków do utrzymania rodziny, pisze dla zarobku: przetłumaczył „Giaura“ Byrona, ułożył po francusku dramat p. t. „Jakoś Jasiński“. — W cztery lata po ślubie Mickiewicz został profesorem liter. łac. w akademii w Lausanne (Szwajcarii); po roku jednak powraca do Paryża, gdzie (w 1840 r.) zaczyna wykłady literatur słowiańskich w Collège de France, zdumiewając trafną charakterystyką i porywając polotem. Wykłady te trwały do r. 1844, w którym rząd francuski, niezadowolony z głoszenia w nich nauki Towiańskiego, z którym Mickiewicz się duchowo związał, — odebrał mu tę katedrę. Nakoniec udał się Mickiewicz do Konstantynopola, gdzie, uległszy zarazie na cholere, ducha wieszczego wyzionął.

Wielki ten poeta, genjusz światowy, jako wieszcz polski narodowy, często improwizował

w przystępie natchnienia na tle tęsknoty pa-
trjotycznej, zwłaszcza na obczyźnie, posiadaj-
ąc przytem dar wizjonerski. Pod wpływem ta-
lentu improwizatorskiego napisał on szereg
wzniosłych poematów, wyżej wymienionych.

Do najlepszych utworów epickich w całej
literaturze naszej, a wśród prac Mickiewicza
w szczególności, bezprzecznie zaliczyć można
arcydzieło poezji polskiej, wydany w r. 1834
poemat p. t. „*Pan Tadeusz*“. Dojrzałe to i
spokojne dzieło, chłonące reminiscencje z ca-
łej wszechświatowej twórczości. Niektóre ustę-
py przewyższają wszystko to, co się w całym
Homerze znajduje.

Nadzwyczaj przystępnie opowiedział tu
Mickiewicz o stosunkach na Litwie ówczesnej,
o sporach o zamek, o miłości Tadeusza do
Zosi i Telimeny, wreszcie o działalności ks.
Robaka (Jacka Soplicy). „*Pan Tadeusz*“ głów-
nego bohatera nie posiada, jest nim cała
szlachta. Mamy tu kalejdoskop typów i cha-
rakterów, ilustrujących obyczaje narodowe,
oraz cechy społeczeństwa. — Utwór ten pod
względem artystycznym wyróżnia się stylem,
językiem i obrazowością, ponadto—odpowied-
nim tonem i nastrojem. Ustępy liryczne w ca-
łości są wspaniałe.

Antoni Edward Odyniec (1804 + 1885),
przyjaciel i towarzysz podróży Mickiewicza w

r. 1829, długoletni redaktor „Kurjera Wileńskiego“, tłumaczył Byrona i Moora, Schillera i Walter-Scotta i napisał oryginalne „Listy z podróży“ (4 tomy), „Wspomnienia z przeszłości“ i kilka dramatów.

Stefan Garczyński (1805 † 1838), oficer powstania 1831, heglista. Żył w przyjaźni z Mickiewiczem, który troszczył się o niego do ostatniej chwili życia. „Poezje“ Garczyńskiego wydane były w 2-ch tomach, z pośród nich Mickiewicz wyróżniał „Wacława dzieje“, niedokończony epos, w którym autor godził rozum z zapalem. „Wspomnienia z wojny narodowej“ stanowią zbiór ładnych wierszy. Sonety jego posiadają również duże zalety. Pod wpływem Mickiewicza pozostawali także: Konstanty Gaszyński (1808 † 1866), autor licznych ballad, elegji i t. p. poezyj;—Profesor Aleksander Chodźko, następca Mickiewicza w wykładach paryskich, autor ładnych „Matin“; Juljan Korsak, tłumacz „Boskiej Komedji“ Dantego,— i Maurycy Gosławski, autor „Poezji Ułana Polskiego“.

T. zw. „Szkołę ukraińską“ stworzyli następujący trzej poeci:

Antoni Malczewski (1793 † 1826). Kształcił się w Krzemieńcu. Służył wojskowo i w tym czasie przeszedł oblężenie Modlina przez Rosjan. Po zwolnieniu się z wojska, sprzedaw-

szy w 1816 swój majątek, wyjechał zagranicę. Bawił we Francji, Szwajcarji i Wenecji, gdzie poznał się z Byronem. Po powrocie do kraju dzierżawił wieś na Wołyniu. Tam pisał swój przepiękny poemat p. t. „*Marja*“, który wykończył i wydał drukiem w r. 1825 w Warszawie. Tematu do tego utworu dostarczyło mu wydarzenie prawdziwe. Cierpiał ten poeta bardzo, fizycznie i moralnie. Umarł w nędzy.

Józef Bohdan Zaleski (1802 † 1886), słusznie „ukraińskim słowikiem“ zwany, bowiem wyśpiewał on najpiękniejsze dumki, wiośnianki i szumki, osnute na tle sentymentalnych uczuć ludu ukraińskiego. Po ukończeniu szkół w Humaniu, wstąpił na uniwersytet warszawski i począł pisać pod wpływem Brodzińskiego („*Luboń*“, „*Ludmiła*“). Brał udział w powstaniu, poczem żył na emigracji w Paryżu wśród przyjaciół Mickiewicza. Bawił czas jakiś w Alzacji pod Marsylją i podróżował do Ziemi św. i Włoch. Nakoniec osiadł w Fontainebleau i Villepreux, tam też i umarł. Do najpiękniejszych i najważniejszych utworów Zaleskiego należą: „*U nas inaczej*“, „*Śpiewak tęskniący*“, „*Rojenia wiosenne*“, „*Stepowa mogiła*“, „*Rusałki*“, „*Dumki*“, „*Szumki*“ i inne. W r. 1841 wydał poemat „*Duch od stepu*“, w r. 1851 zaś — „*pobożną sielanekę*“, „*Przenajświętsza rodzina*“. Na tle religijno-patriotycznym

osnute: „Wieszczce oratorjum“, „Potrzeba zbarraska“, „Złota дума“, „Hymny i modlitwy“, „Pyłki“ i „Przekłady pieśni serbskich“. Jestto poeta czysto-liryczny, posiadający szczególny dar pisarski — iście bajeczny wdzięk i harmonję wiersza.

Seweryn Goszczyński (1803 † 1876). Uczył się jednocześnie z B. Zaleskim w Humaniu, skąd przeniósł się do Warszawy i tu przez rok uczęszczał do uniwersytetu, a następnie dużo pracował politycznie i literacko. Brał czynny udział w pamiętnym ataku 29 listopada 1830 r. na Belweder. Po niepowodzeniach powstania i wydaleniu go z Galicji osiadł w Paryżu, gdzie przylgnął do Towiańskiego. Pisał namiętne polityczne pieśni, jak „Larwa niewoli“ „Ojczyzna matka“; układał silne liryki „Antychryst wolności“, „Wyjście z Polski“ i inne. Wydał powieść poetycką „Zamek Kaniowski“, osnutą na tle dziejowem, posiadającą pewien urok i zalety, nie bez jawnych śladów wpływu nań i Malczewskiego i Mickiewicza i Walter-Scotta. Pod wpływem zachwytu przyrodą Tatr, napisał Goszczyński prozą i wierszem powiastki: „Oda“, „Straszny strzelec“, „Sobótka“, „Król zamczyska“, „Anna z Nadbrzeża“ i „Trzy struny“.

Juljusz Słowacki (1809 † 1849). Syn zasłużonego profesora uniwersytetu wileńskiego

Euzebjusza. W Wilnie poeta spędził dziecinne swe lata i tu matka jego Salomea z Januszewskich, — po śmierci pierwszego męża, — wyszła powtórnie za mąż za d-ra Bécu, lekarza i profesora uniwersytetu wileńskiego. Juljusz miał wtenczas zaledwie lat pięć. W Wilnie poeta odbył studia gimnazjalne i uniwersyteckie; poczem został urzędnikiem w Komisji skarbu w Warszawie, lecz wkrótce porzucił tę posadę i wyjechał zagranicę, nie powróciwszy nigdy do kraju. Najprzód udał się Drezna, skąd niebawem wysłano go w nader ważnej sprawie do Paryża i Londynu. Wywiązawszy się z zadania, powrócił do Paryża, lecz, wskutek zbyt surowego skrytykowania wydanych tu 3-ch tomów „Poezyj“ jego, oraz niekorzystnego przedstawienia ojczyzna jego d-ra Becu w „*Dziadach*“ przez Mickiewicza, — porzucił Paryż i przeniósł się do Genewy. Tu napisał Słowacki najpiękniejsze swoje utwory, snadź pod wpływem czarownej alpejskiej przyrody. Następnie podróżował on po Włoszech, gdzie zapoznał się z Zygmuntem Krasińskim; a stąd przez Grecję, Egipt i Syryję udał się do Ziemi Świętej. Powróciwszy do Europy, zatrzymał się we Florencji, skąd po pół roku przeniósł się znowu na stałe do Paryża. Młodociany zapal swój patriotyczny wylał poeta w utworach: „*Hymn do Bogarodicy*“, „*Oda do wol-*

ności", „Kulig“ i „Pieśń legjonu litewskiego“. Wydane w Paryżu—podczas pierwszej bytności poety dwa tomy „Poezyj“ zawierają poematy: p. t. „Hugo“, „Mnich“, „Jan Bielecki“, „Arab“ i „Żmija“ (tom I-szy), oraz „Mindowe“ i „Marja Stuart“ (tom II-gi. Wydany wkrótce potem tom III-ci „Poezyj“ Słowackiego zawiera: „Paryż“, „Do M. R. Skibickiego“, „Dumę o Wacławie Rzewuskim“, „Godzina myśli“ i „Lambra“. We wszystkich tych utworach przebłyska wpływ Byrona, przedstawiał on bowiem bohaterów mściwych i niezadowolonych z życia. Jak naprzykład „Arab“ — potwór, napawający się widokiem cierpień ludzkich, niszczący wszystko dla niewytłumaczonej jakiejś dzikiej rozkoszy. Albo: „Jan Bielecki“ — naprowadza na dwór magnata Szaniawskiego przez zemstę — tatarów, którzy nie tylko Szaniawskiego, ale i kraj cały zniszczyli. — „Mindowe“, „Hugo“ i „Żmija“ należą do słabszych utworów Słowackiego. Natomiast silne i piękne pod każdym względem są dramaty: „Mnich“ i „Marja Stuart“, a zwłaszcza ten ostatni, którego bohaterką jest nieszczęsna królowa zbrodniarka, — posiada wiele scen efektownych, — lirycznych momentów i język bardzo piękny. — „Kordjan“, poemat dramatyczny, wolny już od wpływu Byrona, rozpoczyna szereg zupełnie oryginalnych utworów poety.

Utwór ten odznacza się tak wielką siłą uczucia, głębokością myśli, obrazowością i pięknnością formy, że wystarczyłby sam jeden do postawienia Słowackiego na najwyższym piedestale naszych twórczych geniuszów.

„*Balladyna*“, tragedia, osnuta na tle społecznem. Treścią utworu jest podanie ludowe o dwóch siostrach, z których starsza zabiła młodszą, aby zostać żoną księcia. Podanie to autor zmienił dla względów artystycznych. Tragedja ta, zarówno jak i powyższy utwór, jest prawdziwem arcydziełem.

„*Mazepa*“, dramat, najbardziej sceniczny ze wszystkich utworów Słowackiego. Podkład tego utworu psychologiczny, dotyczący trzech osób, pełnych życia i poetycznego wdzięku. — „*Horsztyński*“, dramat prozą. — „*Wacław*“ pełen wybujałej fantazji poemat, nie posiadający większej wartości artystycznej. — „*Grób Agamemnona*“, „*Hymn o zachodzie słońca*“, „*Ojciec zadżumionych*“, „*Anhelli*“, „*W Szwajcarii*“ i „*Poemat Piasta Dantyszka herbu Leliwa o o piekle*“, wszystkie wysoce nastrojowe, po mistrzowsku napisane, poematy. „*Podróż na wschód*“ zawiera opis wspomnień i wrażeń poety z podróży do Ziemi świętej. — „*Lilla Weneda*“, tragedia w 5 aktach, w której ujęte są symbolicznie walki Wenedów z Lechitami, głęboko kontrastowe typy Gwinony, Lili

i Rozy Wenedy otwierają szerokie horyzonty. Ironiczne pierwiastki reprezentują: św. Gwałbert i Ślaz. — „Beniowski“, poemat w 5 ks., w którym Słowacki załatwia osobiste swoje porachunki z dziennikarzami i literatami, atakując ich w sposób zbyt zgryźliwy i szyderczy. „Ksiądz Marek“ i „Sen srebrny Salomei“, dwa piękne dramaty, na których poeta wycisnął piętno swych mistycznych przekonań, opartych na przejęciu się doktryną Towiańskiego. Pełnym mglistego mistycyzmu jest również fragment „Poeta i Natchnienie“, utwór liryczno-dramatyczny. — W „Genezis z ducha—modlitwie“ wyraził poeta heglowską panteistyczną teorię wcieleń. — Do prawdziwych arcydzieł Słowackiego należą: „Rozmowy z matką Makryną Mieczysławską“. — „Do Autora trzech psalmów“, wiersz polemiczny z Krasieńskim — w obronie idei demokratyzmu. —

„Król- duch“, jeden z najobszerniejszych poematów Słowackiego, związany poniekąd treścią swoją z dawnym pomysłem przedstawienia zamierzonych dziejów polskich, napisany również pod wpływem towianizmu. Głęboki symbolizm tego utworu dziś dopiero znajduje uznanie, podobnie jak „Zawisza Czarny“, „Samuel Zborowski“, „Agezylausz“, „List do Rembowskiego“, „Rozmowy z Heljonem“, „Wykład nauki“ i „Teogonja“, w których wyłożył

teorię swą o życiu wiecznem i palingenezie. Celem uzupełnienia wykazu prac Słowackiego, o którym istnieją w literaturze naszej liczne monografie obszernie, — dodam tu jeszcze kilka tytułów dzieł jego większych i mniejszych, mianowicie: „Beatrix Cenci“, „Fantazy“, (noszący drugi tytuł „Nowej Dejaniry“ i „Niepoprawnych“), „Beniowski“, „Jan Kazimierz“, „Złota Czaszka“ i „Książę Niezłomny“ (ten ostatni przekład z Kalderona), — tragedje i dramaty, do obecnej chwili z powodzeniem grywane na wszystkich scenach polskich. Był to poeta z Bożej łaski, — arystokrata ducha: fantazja unosiła go w podniebne wyżyny, po których orlim szybował lotem.

Zygmunt Krasiński (1812 † 1859), syn hr. Wincentego, generała. Pod wpływem Walter-Scotta napisał powieści historyczne: „Grób Rodziny Reichstalów“ (1828) i „Władysław Herman i dwór jego“ (1830). Doznawszy nie mało przykrości ze strony kolegów za przybycie na wykład w dniu manifestacji politycznej, opuścił Warszawę i udał się do Genewy, gdzie zamieszkał i drukował swe prace po francusku i po polsku w „Bibliothèque universelle“ i „Pamiętniku dla płci pięknej“, a pisał wtenczas bardzo dużo. Tu się pojawiły: „Teodoro“ i pisane dawniej powiastki: „Mściwy Karzeł“ i „Zamek Wilczki“, — nadto: „Ułomek rękopi-

su słowiańskiego". W tych samych młodzień-
czych latach napisał Krasiński prozą powieść
historyczną p. t. „Agay-Han“ i kilka innych
drobnych powiastek. Dzieła swoje wydawał
anonimowo. — Plan napisania „Nieboskiej
Komedji“ powziął w Wiedniu, gdzie zaczął ją,
a skończył w Wenecji, a wznowionego „Iry-
djona“ — jeszcze w Petersburgu. „Nieboska
Komedja“ wyszła w r. 1835 w Paryżu. Jestto
dramat fantastyczny, mający za zadanie przed-
stawić walkę socjalną i toczącą się od rewo-
lucji francuskiej przez wiek cały, między arysto-
kacją i demokracją, czyli — konserwatyzmu
a postępem. Znak krzyża — oto dowód zwy-
cięstwa po burzach zwycięstwa Chrystusa. W
słowaach „Galilee vicisti“ (Galilejczyku, zwycię-
żyłeś!) zawiera się cała idea utworu, polega-
jąca na wykazaniu, że reformy społeczne po-
winny być dyktowane tylko miłością, inne bo-
wiem są złe i niedobre. Wogóle każde niemal
zdanie, zawarte w tym utworze, odznacza się
głębokością i trafnością sądu. — „Irydjon“,
dramat zemsty, zdradza tą „rozkosz bogów“
wzniosłemu synowi Amfilocha Greka przy po-
mocy szatana dziejowego, Masymissy, ale ska-
zuje go też na próbę wieków — i to dzięki
modłom Kornelji. Duch klasyczny i chrześci-
jański oddany ze świetną znajomością i siłą. —
„Herburt“, powieść, i „Wanda“, dramat, nie

dokończony.— Pod wpływem Schellinga i Hegla, oraz Cieszkowskiego naszego napisał Krasieński „Trzy myśli pozostałe po śp. Henryku Ligenzie“ (wyd. 1840 r.), składające się z „Syna cieniów“, „Snu Cezary“ i „Legendy“. Wskutek miłości ku Joannie Bobrowej poprzednio stworzył między innymi „Noc letnią“ i „Pokusę“. Następnie zaś, będąc zakochanym w Delfinie z Komarów Potockiej, ubóstwia ją w przepięknym „Przedświcie“ 1841-1843. „Przedświt“ wydał pod nazwiskiem K. Gaszyńskiego, za jego zgodą. Jestto przepięknej formy poemat liryczny— wizjonerski, w którym rozgrzesza autor głęboką myślą przodków z ich win, słowami Czarnieckiego, wyjaśniając ukryte runy Polski.— „Traktat o Trójcy“ (tytuł właściwy: „O stanowisku Polski z bożych i ludzkich względów“), w którym ten sam system, co w poprzednim utworze, poeta rozwinął.

Po ożenieniu się z woli ojca z Elżbietą Branicką, Krasieński odwiedził w 1845 r. Warszawę, gdzie, przeczytawszy broszurę rewolucyjną Prawdowskiego, napisał gorące swe „Psalmy miłości“ (1844),— „wiary“ i „nadziei“ (1845) i wydał je razem p. t. „Psalmy przyszłości“. Na dowcipne, świetnie wystylizowane, drwiny Słowackiego, po nieszczęsnej rabacji, odpowiedział „Psalmem żalu“ i „Psalmem dobrej woli“ (1848 r.). W psalmach tych wy-

powiedział się bynajmniej nie w duchu Towiańskiego, pełen dobrej myśli i nadziei, nawoływał do bratniej miłości, poddając krytyce ducha „wiecznego rewolucjonistę“ i modyfikując tezy „Przedświtu“. — „Dzień dzisiejszy“, „Ostatni“ i „Resurrecturis“, oraz „Niedokończony poemat“ — układał w ideową całość, której jednak nie wykończył. —

Był to poeta-filozof, obdarzony wielkim talentem, a jako człowiek — świetlaną postacią. Na nim to zamyka się „trójca“ największych wieszczów naszych, a następuje jeszcze szereg mniej wybitnych, a jednak wysoce utalentowanych, pieśniarzy doby romantycznej, mianowicie:

Cyprjan Norwid († 1883 r.); za życia niedoceniony, a po śmierci przez długi czas zapomniany, poeta mistyk-symbolista. Jego misterja o Krakusie i Wandzie, zarówno jak i świat starożytny (Kleopatra, Quidam — z czasów Hadrjana) kreślone są z ogromną intuicją. Dopiero w ostatnich czasach zaczęto się nim goręcej zajmować i dziś już należycie oceniono liczne jego utwory, między innymi: „Promethidon“.

Edmund Wasilewski (1814 † 1846), twórca Krakowiaków i innych ślicznych wierszy lirycznych.

Roman Zmorski (1824 † 1867), znakomity tłumacz pieśni serbskich i autor „Lesława“.

Ryszard Berwiński (1819 † 1879), bajronista, autor „Don Juana poznańskiego“.

Włodzimierz Wolski († 1882), twórca librett do „Halki“ i „Verbum nobile“ Moniuszki i innych wierszy.

Karol Baliński (1817 † 1864), liryk, autor prześlicznego wiersza „Farys-wieszcz“

Gustaw Zieliński (1809 † 1881), autor znanego poematu p. t. „Kirgiz“ i innych.

Komedja w tym okresie doszła również do świetnego rozwoju, a głównym przedstawicielem jej jest:

Aleksander hr. Fredro (1793 † 1876). Już bardzo młodo zdradzał talent komedjopisar-ski. Zapoznawszy się bliżej z teatrem podczas bytności w Paryżu, zabrał się z wielkim zapałem do pracy na tem polu. We Lwowie wydał drukiem kilkanaście swoich komedyj, które niepochlebnie przyjęła ówczesna krytyka. Dopiero — po wystawieniu kilku jego utworów w teatrze warszawskim uznano w nim talent wielki. Oto szereg prac Fredry, z których wiele jeszcze w dzisiejszych czasach cieszy się wielkiem powodzeniem na scenach polskich: „Intryga na prędcie“ (niedawno wykryta jako przeróbka na „Nowego Don Kiszota“); — komedja „Kwita“, wodewil „Teatr na teatrze“, „Pan Geldhab“, jedna z lepszych komedyj jego, jako satyra na pyszałkowego dorobkier-

wicza, — „Zrzedność i Przekora“; — „Mąż i żona“, — „Cudzoziemczyzna“, — „Damy i Huzary“, — „Odludki i Poeta“, — „Nikt mnie nie zna“, — „Przyjaciele“, — „List“ i „Pierwsza lepsza“. Grywano już potem te wszystkie sztuki na większych scenach polskich. W r. 1833 wystawił Fredro we Lwowie, arcydzieło swe „Śluby panińskie“, „Dyliżans“ i „Pana Jowialskiego“, w rok później — „Zemstę“ i „Ciotunię“, wreszcie w 1835 — „Dożywocie“ i „Gwałtu, co się dzieje“. Zbiorowo „Komedje“ jego wyszły w 5 tomach w latach 1827—1838. Po śmierci zaś jego wydano cenne jednoaktówki: „Pan Benet“, „Dwie bliźny“ i „Świeczka zgasła“, oraz pięcioaktową komedję „Wielki człowiek do małych interesów“. Nadto napisał Fredro szkic „Teraz“, operę „Rymond“ i sztukę z życia zwierząt „Brytan Bryś“, wreszcie obrazek dramatyczny „Obrońca Melsztyna“. Powiastki humorystyczne, szeregi wesołych wierszy, uwagi społeczne, oraz pamiętnik „Trzy po trzy“ uzupełniają bogatą spuściznę po tym prądziwym „Molierze polskim“.

Jan Nepomucen Kamiński (1777 † 1855), długoletni dyrektor teatru wędrownego, a następnie stałego we Lwowie. Napisał dużo utworów scenicznych, z których najlepszym jest melodramat p. t. „Zabobon, czyli Krakowiacy

i *Górale*“, — nadto tłumaczył z niemieckiego.

Józef Korzeniowski (1797 † 1863). Po ukończeniu szkół był przez pewien czas nauczycielem Z. Krasieńskiego, a potem profesorem w zakładach naukowych. W r. 1846 został wizytatorem szkół w Warszawie, a w r. 1861 — dyrektorem wydz. komisji wyzn. i ośw.. Zawód pisarski rozpoczął od dramatów (pod wpływem Szekspira i Szyllera), do których należą: „Klara“, „Aniela“, „Dymitr i Marja“, „Mnich“ — (bohaterem jest Król Bolesław Śmiały), — „Piękna kobieta“, „Karpaccy górale“, (najlepszy z dramatów Korzeniowskiego, przedstawiający stosunek urzędników względem ludu wiejskiego); — „Andrzej Batory“ (najwybitniejszy dramat historyczny). Późniejsze komedje Korzeniowskiego posiadają więcej swojskości. Do takich należą: „Doktor medycyny“, „Panna Mężatka“, „Majster i czeładnik“, „Qui pro quo“ i „Wąsy i peruka“. Nie mniejsze zasługi położył Korzeniowski i na polu powieściopisarstwa. Oto owoce jego prac w tym kierunku: „Spekulant“, „Kollokacja“, „Tadeusz bezimienny“, „Garbaty“, „Emeryt“, „Krewni“, „Wędrówki oryginała“, „Pan Stolnikiewicz wołyński“ i „Wdowiec“.

Powieść w tym okresie zajmuje stanowisko bardzo szerokie i poważne. Przedstawicielami jej są:

Henryk hr. Rzewuski (1791 + 1866). Po skończeniu nauk w Petersburgu i Krakowie napisał cały szereg powieści, z których ważniejsze są: „Pamiętki Imci Pana Seweryna Soplicy“, (zbiór gawęd i anegdot z XVIII w.); — „Mieszaniny obyczajowe“, wydane pod przybranem nazwiskiem Jarosza Bejły, w których przedstawił społeczeństwo polskie jako „rozkładające się i gnijące“; — „Listopad“, powieść historyczna z XVIII wieku, którą można uważać za pierwszą, jaka się pojawiła w naszej literaturze; — „Zamek Krakowski“ i „Adam Śmigielski“.

Ignacy Chodźko (1795 + 1861), autor ciekawych opowieści i obrazów z staropolskiego życia p. t. „Obrazy litewskie“, w których za najlepsze uchodzą „Pamiętniki Kwestarza“, uzupełnione — jako dalszym ciągiem — 4-ma serjami „Podań litewskich“.

Michał Czajkowski (1808 + 1886). Z początku uczestnik powstania 1831 r., potem oficer wojsk tureckich (odkąd nazywał się Sadyk-pasza): — napisał kilka większych i kilkanaście mniejszych powieści, osnutych na tle dawnej kozaczyzny, odznaczających się pięknym językiem i wielką obrazowością w opowiadaniu, z których ważniejsze są: „Wernyhora“, „Kirdźali“, „Stefan Czarniecki“, „Owruczanin“, „Powieści kozackie,“ i „Gawędy“.

Albert Wilczyński (1829 † 1900), autor pisanych z werwą i humorem „Kłopotów starego komendanta“, „Z pamiętników plotkarza“ i w. innych.

August Wilkoński (1805 † 1855), autor wysoce humorystycznych powiastek i obrazków, wydanych pod ogólną nazwą „Ramoty i ramotki“.

Paulina Wilkońska, autorka powieści obyczajowo-moralnych: „Wieś i miasto“, „Jeszcze dość wcześnie“, „Zapóźno“, „Wawrzyna“ i in.

Narcyza Zmichowska (pseud. Gabryella), autorka powieści: „Z podróży kobiety“, „Cierpienie“, „Poganka“, „Książka pamiątek“, „Adeodata“ i in.

Józef Dzierzkowski (1807 † 1865), utalentowany publicysta i powieściopisarz, autor ciętą satyrą zaprawionych, wyszydających niemal wszystkich i wszystko, powieści: „Płacz i śmiech“, „Bałaguly“, „Hogartowskie obrazy“, „Kuglarze“, „Szpicrut honorowy“, „Król dziadów“, „Uniwersał hetmański“, „Serce kobiece“, „Szkoła świata“ i in..

Historja w tym okresie reprezentowana jest przez szereg poważnych uczonych, wśród których prym dźierży:

Joachim Lelewel (1786 † 1861). Nauki pobierał z początku u Pijarów w Warszawie, a później w uniwersytecie wileńskim. Specjal-

nie odbywał poszukiwania biblioteczno-archiwalne. Już jego „Wzmianka o najdawniejszych dziejopisach polskich“ (1809) i „Uwagi o Mateuszu herbu Cholewa“ (1811), zwróciły nań baczną uwagę świata naukowego. Wkrótce został powołany na stanowisko profesora do uniwersytetu wileńskiego, gdzie wykładał historję powszechną. Wszystkie jego dzieła oparte na głębokich i źródłowych studjach, stanowią: „Badania starożytności we względzie geografji“, „Biblijograficznych ksiąg dwoje“; — „Dzieje Polski potocznie opowiedziane“, oraz zbiorowo wydane w 20 tomach dawne i uzupełnione pisma p. t. „Polska, dzieje i rzeczy jej“ (1854—1868). Nadto po francusku: „Numismatique du moyen — age“ i „Géographie du moyen — age“. Najlepsze jego prace numizmatyczne, archeologiczne i geograficzno-historyczne.

August Bielowski (1806 † 1876). Był dyrektorem zakładu Ossolińskich we Lwowie i redaktorem pisma „Biblioteka Ossolińskich“. Najprzód wystąpił na niwie literackiej jako poeta z oryginalnym rapsodem dziejowym „Pieśń o Henryku pobożnym“ i pięknym przekładem poematu staroruskiego p. t. „Wyprawa Igora na Połowców“. Następnie wydał „Wstęp krytyczny do dziejów Polski“ (z wieloma poprawkami w szczegółach przez innych autorów

późniejszych) — i „Monumenta Poloniae historica“, stanowiące najdawniejsze źródła do dziejów Polski.

Antoni Zygmunt Helcel (1808 † 1870). Po studiach prawniczych w Krakowie i za granicą zostaje prof. uniw. Jagiellońskiego, oraz posłem do sejmu austr. i galicyj. i parlam., biorąc udział w ówczesnych sprawach politycznych. Jako rezultat swych głębokich studiów naukowych, wydał: „Starodawne prawa polskiego pomniki“, „Listy Sobieskiego“ i wiele innych rozpraw histor.-prawnych.

HISTORIA LITERATURY, BIBLIOGRAFJA I KRYTYKA LITERACKA.

W tym okresie dział ten szczyli się już bardzo poważnymi uczonymi specjalistami, wśród których figurują i przedstawiciele innych kierunków pracy literackiej i naukowej, mianowicie:

Feliks Bentkowski, już wyżej wspomniany, autor 2-tomowej „Historji literatury polskiej“. — Józef Maksym. Ossoliński — napisał cenne dzieło: „Wiadomości historyczno-krytyczne do dziejów literatury polskiej“. — Adam Jocher wydał 3-tomową pracę „Obraz bibliograficzno-historyczny literatury nauk w Polsce“. — Kaz. Brodziński, znany poeta w wykładach uniwersyteckich w Warszawie dał obraz piś-

miennictwa naszego do r. 1815 p. t. „Literatura Polska“.

Michał Wiszniewski (1794 † 1865), wysoce wykształcony w kierunku filozoficznym zagranicą,— wydał w tym duchu szereg studiów naukowych, opracowawszy pierwszą najobszerniejszą „Historję literatury polskiej“, doprowadzoną tylko do połowy XVII wieku, w 10-ciu tomach, z których 7 wyszło za życia, a 3 po śmierci jego. Dzieło to zakreślone na szerszą skalę, jest właściwie historją kultury i oświaty naszej. — Wacław Aleks. Maciejowski (1793 † 1883), znany historyk, jest autorem 3-tomowego dzieła p. t. „Piśmiennictwo polskie od najdawniejszych czasów“. — Maurycy Mochacki w cennem dziełku swem „O literaturze polskiej w XIX w.“ pierwszy dał należytą ocenę „Marji“ Malczewskiego. — Ad. Mickiewicz, największy wieszcz nasz, w swych „Wykładach literatur słowiańskich“ pierwsze dwa kursa poświęcił literaturze polskiej.—Jan Majorkiewicz, autor szeregu rozpraw literackich i filozoficznych, opracował poważne studjum p. t. „Literatura polska w rozwinięciu historycznym“. —Michał Grabowski (1805 † 1863) uchodził w swoim czasie za powagę w świecie literacko-krytycznym, pozostawiwszy po sobie szereg artykułów, zawartych w kilkutomowym dziełku p. t. „Literatura i Krytyka“,

„Korespondencja literacka“ i t. d.. — **Łęstaw Łukasiewicz**, autor popularnego niegdyś dziełka p. t. „Rys dziejów piśmiennictwa polskiego“, które doczekało się licznych wydań i — rozszerzenia rozmiarami. — **Kaz. Wład. Wójcicki**, badacz twórczości ludowej, — wydał kilka podręczników z zakresu historii literatury polskiej pod rozmaitymi tytułami, z których najobszerniejszą jest 4-tomowa „Historja literatury polskiej“ z wypisami.

Karol Mecznerzyński (1800 † 1881) — w liczbie kilku źródłowych prac swoich historycznych — wydał dziełko, również cieszące się kiedyś powodzeniem, p. t. „Historja literatury polskiej“, przeznaczone dla szkół galicyjskich.

Aleksander Tyszyński, autor rzadkiej dziś powieści 2 tomowej p. t. „Amerykanka w Polsce“, w której mieści się rozprawa o literaturze polskiej i języku polskim. — **Lucjan Siemieński**, znany poeta, wydał ładne „Portrety literackie“ w 4 tom., oraz „Roztrząsania i poglądy literackie“, „Kilka rysów z literatury i społeczeństwa“... i in.. — **Juljan Klaczk** wydał po francusku i po polsku szereg prac krytyczno-literackich. — **Juljan Bartoszewicz** (1821 † 1871), redagował i pomieszczał mnóstwo artykułów historyczno-literackich w 28-tomowej Encyklopedji powszechnej Orgelbrant-

da, wydał kilka obszernych monografij i cieszący się swego czasu uznaniem dzieło p. t. „Historja literatury polskiej“.

Filozofja i estetyka rozwija się w tym okresie bujnie, a odznaczyli się na tem polu następujący uczeni:

Józef Kremer (1806 † 1875), uczeń Hegla; po studiach zagranicą osiadł w Krakowie, gdzie pracował niezmiernie na niwie literacko-naukowej. Owocem tych prac jego są: „Wykład systematyczny filozofji“, „Listy z Krakowa“, „Podróż do Włoch“, „Grecja starożytna“ i „Sztuka w starożytnym Rzymie“.

Bronisław Trentowski (1807 † 1869). Po ukończeniu uniwersytetu w Warszawie, wyjechał do Niemiec, gdzie już i pozostał do śmierci. Pisał po niemiecku i po polsku, stworzywszy własny swój system filozoficzny, oparty na troistości, której najwyższą potęgą w istocie człowieka jest „jaźń“, — połączenie materji i ducha. Głębokie swe przekonanie i wiedzę zawarł w dziełach: „Chowanna czyli system pedagogiki narodowej“, — „Myślini czyli całokształt logiki narodowej“, oraz „Panteon wiedzy ludzkiej“, któremi obudził zamiłowanie do filozofji i pociągnął ku głębszemu myśleniu.

Karol Libelt (1807 † 1875). Studja filozoficzne odbywał w Berlinie, słuchając wykła-

dów Hegla. Po powrocie do kraju został posłem do sejmu pruskiego i prezesem Towarzystwa przyj. nauk w Poznaniu. Napisał: „O miłości ojczyzny“, „O odwadze cywilnej“, „Filozofję sztuk pięknych“, „Filozofję i krytykę“, „Estetykę czyli Umnictwo piękne“ i inne dzieła filozoficzne, oraz szereg rozpraw literackich, krytycznych, ekonomicznych i politycznych, starając się — jak Trentowski — o rozwój filozofji na gruncie słowiańskim.

August Cieszkowski (1814 † 1894). Uniwersytet skończył w Berlinie, skąd powróciwszy do kraju, osiadł w Poznańskim. Z początku pisał swoje rozprawy po niemiecku i po francusku, a potem po polsku, zajmując się głównie historjofizją. Ważniejsze jego dzieła są: „Prolegomena zur Historiosophie“, „Die Persönlichkeit Gottes und die Unstärbllichkeit der Seele“, „Gott und die Palingenesie“, „Ojciec nasz“ i „O drogach ducha“. Nadto pisał i o ekonomji. —

Józef Hoene — Wroński (1778 † 1853), filozof i matematyk. Mieszkał we Francji i pisał wyłącznie po francusku. Wydał i pozostawił w rękopisach znaczną ilość prac matematycznych, politycznych i filozoficznych. Z drukowanych najważniejszem dziełem jest: „Prodrome du messianisme“.

Kaznodziejstwo ma trzech wybitnych

przedstawiciele z tego okresu, którymi są: Hieronim Kajsiewicz (1812 † 1873). Po studiach naukowych i teologicznych we Francji, udał się do Rzymu, gdzie otrzymał święcenia kapłańskie. Wsławił się nie tylko jako kaznodzieja pierwszorzędny, lecz i jako pisarz niepospolity. Z prac jego wydano zbiorowo: „Kazania i mowy przygodne“, Kazania na niektóre niedziele i święta“, w tem „O rządach Opatrzności“, „O pokusie“ i in..

Piotr Semenenko (1814 † 1886), ksiądz, współzałożyciel zakonu Zmartwychwstańców. W kazaniach swoich odznaczył się również jak i Kajsiewicz, zdrowymi zapatrywaniami politycznymi.

Karol Bołoz-Antoniewicz (1807 † 1852), ksiądz, — znakomity kaznodzieja i poeta.

Poezja do końca r. 1863 kwitnie po dawnemu. Wybitniejszymi piewcami z tego okresu są:

Wincenty Pol (1807 † 1872). Działalność poetycką rozpoczął utworem „Pieśni Janusza“. Następne zaś prace jego są: „Przygody J. P. Benedykta Winnickiego“, „Mohort“, „Pieśń o ziemi naszej“, „Pieśń o domu naszym“ — (te dwie ostatnie posiadające wysoką wartość artystyczną i odznaczające się oprócz pięknej formy gorącym patriotyzmem); „Senatorska zgoda“, „Wit Stwoszc“, „Pacholę hetmańskie“ i inne.

Ludwik Kondratowicz, pseud. **Władysław Syrokomla**, (1823 † 1862). Wskutek ubóstwa rodziców nie mógł się długo kształcić, skończywszy zaledwie 5 klas szkoły średniej. Poeta bardzo płodny, utwory jego wyszły zbiorowo po zgonie autora w 10-ciu tomach. Wśród nich są piękne rzeczy, naprzykład taki „Urodzony Jan Dęboróg“, „Janko Cmentarnik“, „Zgon Acerna“ (S. F. Klonowicza), „Margier“ i „Córa Piastów“; nadto „Stare wrota“ (o ks. Skardze), „Śmierć słowika“, „Zwierzyna“ i t. p.; szereg przekładów z obcych języków i prozą „Dzieje literatury w Polsce“.

Kornel Ujejski (1823 † 1897). Nauki pobierał w Buczaczu i w uniwersytecie Lwowskim. Będąc w Warszawie, napisał w młodym wieku „Maraton“. Po r. 1846 wyjechał do Paryża, gdzie się poznał z Mickiewiczem i Słowackim. W rok później wyszły jego wstrząsające „Skargi Jeremiego“ (zbiór utworów lirycznych, wśród których pierwsze miejsce zajmuje „Chorał“, potem napisał „Kwiaty bez woni“, — „Zwiędłe liście“, „Melodje biblijne“, „Tłumaczenia Szopena“. Prawdziwem arcydziełem Ujejskiego jest nieskończona legenda z opowiadań zagonowej szlachty p. n. „Pług i szabla“.

Teofil Lenartowicz (1822 † 1893), nazwany „Lirnikiem Mazowieckim“, ze względu na

wygrane „na gęśliczce prostej z mazowieckiej sosny“ bardzo piękne piosenki, między którymi są istne perełki, jak na przykład: „Lirenka“, „Zachwycenie“ i „Błogosławiona“. Nadto dobre są jego „Rytmy narodowe“.

Mieczysław Romanowski (1834 † 1863). W kwiecie życia poległy w obronie Ojczyzny podczas powstania styczniowego, utalentowany poeta, pozostawił po sobie szereg pięknych utworów, a mianowicie: „Chorąży“, „Chart watażki“, „Łużeccy“, „Dziewczę z Sącza“ i dramat „Popiel i Piast“.

Stanisław Koźmian (1811 † 1885). Przełożył kilka utworów scenicznych Szekspira. Po polsku zaś tylko drobne rzeczy wydał, a między innymi: „Mowa polska“ i krytyki literackie. —

Lucjan Siemieński (1809 † 1877), już wyżej wymieniony wśród krytyków literackich, — z poezji przetłumaczył: „Królodworski rękopis“ Hanki, pieśni słow. rumuńskie i celtyckie, ody Horacego i najlepiej „Odyseję“ Homera.

Leonard Sowiński (1831 † 1887), autor pięknych poematów i wierszy ulotnych: „Na Ukrainie“, „O Zmroku“ i in., a nadto — utworów, poruszających poważniejsze zagadnienia społeczne, jak: „Widziadła“, „Satyra“, „Z Życia“, oraz — prozą napisanego dzieła 5-cio tomowego z notat Al. Zdanowicza p. t. „Rys

dziejów literatury polskiej" i miłych „Wspomnień szkolnych“.

Jadwiga Łuszczewska — pseud. Deotyma— (1834 † 1908), autorka licznych poematów i drobniejszych utworów lirycznych, a między innymi: „Polska w pieśni“, „Sobieski pod Wiedniem“ i in., z powieści zaś: — „Branki w Jassyrze“ i „Panienska z okienka“.

Proza powieściowa trwa dalej na swem stanowisku poważnem. Epokowym niejako z tego okresu powieściopisarzem jest: Józef Ignacy Kraszewski — pseud. Bolesławita — (1812 † 1887), najpłodniejszy w literaturze naszej autor wszechstronny. Pisał prozą i wierszem — powieści i utwory sceniczne,— studia literackie i szkice estetyczne,— artykuły publicystyczne i historyczne. Samych powieści jego liczą bibliografowie na paręset; a wszystkich dzieł przeszło 300— (ponad 600 tomów). Jemu to właściwie możemy zawdzięczyć rozwój czytelnictwa w Polsce. Pracował w kilku kierunkach: jako wydawca „Atenum“, jako dyrektor teatru, dziennikarz i t. p.. Z powieści jego obyczajowych najlepsze są: „Poeta i świat“, „Powieść bez tytułu“, „Dwa światy“, „Morituri“ i „Resurrecturi“,—ludowych: „Chata za wsią“ i „Ostap Bondarczuk“. Nadto napisał cały szereg powieści społecznych i historycznych, z pośród których najważniejsze są:

„Stara Baśń“, „Lubonie“, „Boleszczyce“, „Dziecię starego miasta“, „Szpieg“, „Moskał“, „Hrabina Cosel“ i „Brühl“. Na tle historii rzymskiej: „Caprea i Roma“ i „Rzym za Nerona“. Komedja jego „Miód Kasztelański“ jeszcze teraz bywa grywana na scenach naszych. Dramaty „Trzeci Maja“ i „Tęczyńscy“. Jako poeta wydał Kraszewski tom poezyj, pozbawionych cech, znamionujących talent jego w prozie. Poemat „Anafielas“ nie odznacza się zbyt dużemi zaletami artystycznymi. — Jako krytyk literacki opracował szereg artykułów, wydanych zbiorowo w książkach: „Studja literackie“, „Nowe studja literackie“ (2 t.) i in., zebranych i wydanych ponownie w jednym dziele p. t.: „Studja i szkice literackie“ (1894 roku). — Do prac historycznych jego należą: „Historja Wilna“, „Historja Litwy“, „Polska w czasie trzech rozbiorów“, „Pamiętniki J. D. Ochockiego i in..

Zygmunt Kaczkowski (1826 † 1896), autor dość licznych powieści historycznych i społecznych, z których najważniejsze są: „Olbrachtowi rycerze“, „Ostatni z Nieczujów“, „Bajronista“, „Wnuczęta“ i „Dziwożona“. Nadto — studjum historyczno-obyczajowe „Kobieta w Polsce“ (2 tomy).

Zygmunt Miłkowski — pseudon. Teodor Tomasz Jeż (1824 † 1915). Przebywał prze-

ważnie za granicą, żyjąc w niedostatku. Pisał powieści, osnute na tle stosunków szlacheckich i arystokratycznych, oraz—półwyspu Bałkańskiego. Oto szereg prac jego: „Wasył Hołub“, „Historja o praprawnuku i prapradziadku“, „Wrzeciono“, „Uskoki“, „Szandor Kowacz“, „Narzeczona Harambaszy“ i in.. Słabsze są jego powieści historyczne, jak naprzykład: „Za króla Olbrachta“.

Jan Zacharjasiewicz (1825 † 1905). Napisał kilkadziesiąt większych i mniejszych powieści, przeważnie osnutych na tle stosunków galicyjskich, z których celniejsze są: „Święty Jur“ i „Jarema“, — z historycznych zaś: „Konfederat“ i „Chleb bez soli“.

Jako historyk w tym okresie— po Lelewelu, Bielowskim i in. występuje:

Karol Szajnocha (1818 † 1868). Działalność swą literacką rozpoczął od pisania powieści, wkrótce jednak przerwiał się do dramatów historycznych, a w końcu do studjów ściśle historycznych. Prace jego stanowią: „Bolesław Chrobry“, „Pierwsze odrodzenie się Polski“, „Jadwiga i Jagiełło“, „Szkice historyczne“ (3 t.), i „Dwa lata z dziejów naszych“ (z czasów Władysława IV). Tragedja p. t. „Stasio“ przepełniona rzewnem uczuciem, a inne utwory dramatyczne nie pozbawione literackich walorów.

OKRES VI.

Pozytywizm. Realizm. Po roku 1863.

W tym okresie rozpoczyna się ruch szalony we wszystkich kierunkach pracy umysłowej pod wpływem importowanej do nas z zagranicy t. zw. filozofji pozytywnej, opartej wyłącznie na ustalonych wynikach nauki. Wobec tego na plan pierwszy wysunęła się proza, a poezja na czas jakiś ucichła.

Historjografja w dziale prozy rozwija się najbardziej. Najwybitniejszymi przedstawicielami jej są:

Walerjan Kalinka (1826 † 1886), przełożony Zgrom. O. O. Zmartwychwstańców we Lwowie; współpracownik „Czasu“ krakowskiego i po wyjeździe do Paryża — „Wiadomości polskich“. Napisał 2 tomowe „Ostatnie lata panowania Stanisława Augusta“, oraz bardzo cenne dzieło „Sejm czteroletni“, a nadto — doskonałą monografię p. t. „Generał Dezydery Chłapowski“.

Józef Szujski (1835 † 1883). W młodości pisał wiersze liryczne, powieści i dramaty. Później przerwiał się na pole czysto naukowe w kierunku historycznym i tu położył zasługi niemałe. Z prac jego ważniejsze są: poezje liryczne „Na wiejską nutę“, — powieści poetyczne „Tajemnica śmierci hetmańskiej“, —

poemat „Śmierć proroka“ (z powodu śmierci Mickiewicza), — zbiór „Poważne chwile Jerzego Prawdzica“; dramaty: „Halszka z Ostroga“, „Wallas“, „Królowa Jadwiga“, „Jerzy Lubomirski“ i in.; z dzieł historycznych: „Dzieje polski podług ostatnich badań spisane“ (4 t.), — „Odrodzenie i reformacja w Polsce“; — publicystyczne „Portrety Nie-Vandyka“ i „Kilka prawd z dziejów naszych ku rozważeniu w chwili obecnej“. W r. 1869 ogłasza Szujski wraz ze S. Tarnowskim i St. Koźmianem głośną satyrę polityczną p. t. „Teka Stańczyka“. Z dramatów historycznych jego ważniejsze są: „Zborowscy“ i „Maryna Mniszchówna“. Z prac, historyczno-literackich — „Rys dziejów piśmiennictwa świata niechrześcijańskiego“, — z mniejszych — „Profil historyczny Nerona“. Nadto — szereg rozpraw z zakresu literatury polskiej i przekładów klasyków greckich i hiszpańskich.

Poezja—jak już wyżej zaznaczyłem,— pod wpływem pozytywizmu — pozbawiona była w tym czasie wyższego polotu, jednak ma swoich bardzo poważnych przedstawicieli w osobach następujących pieśniarzy: Pierwszy z nich, stanowiący niejako słup graniczny między romantyzmem a pozytywizmem i realizmem, to:

Adam Asnyk — pseud. El...y — (1838 † 1897). Osiadły w Krakowie, zjednał sobie

ogólny szacunek i uznanie, jako poeta i głęboki myśliciel. Utwory jego, odznaczające się mistrzowską formą, nacechowane są melancholijem i tęsknem usposobieniem, oraz głęboką uczuciowością. Większość z nich nosi charakter refleksyjny. Do najpiękniejszych należą: „Mgławice“, „Światła“, „Noc pod Wysoką“, „Słonko“, „Do młodych“, „Pod stopy krzyża“, „Daremne żale“, „Nad głębiami“ (zbiór sonetów) i „Na zgon poezji“. Pisał Asnyk i dramaty i komedje, odznaczające się barwnem kreśleniem scen oddzielnych, jak: „Cola Rienzi“, „Kiejstut“, „Gałązka heljotropu“, „Bracia Lerche“, „Komedja konkursowa“ i „Przyjaciele Hjoba“.

Felicjan Faleński — pseud. Medard i Felicjan — (1825 † 1910). Znakomity liryk i dramaturg. Utwory jego, również nacechowane piękną formą i głęboką myślą, niekiedy filozoficzną, są: liryczne „Kwiaty i kolce“, „Z ponad mogił“, — historyczne „Odgłosy z gór“, oraz ulotne wiersze satyryczne p. t. „Świszki Sylena“ i „Meandry“. Przełożył nadto poezje Petrarki i kilku starożytnych autorów. Z utworów dramatycznych wyróżniają się: „Syn gwiazdy“, „Gród z siedmiu wzgórz“ i „Królowa“.

Marja z Wasiłowskich Konopnicka (1846 † 1910). Do głębi duszy przejęta niedo-

dolą ludu roboczego i wiejskiego, poetka, z wielkiem uczuciem odtworzyła ten stan psychiczny w utworach swoich, biorąc w obronę tych nieszczęśliwych parjasów. Naprzykład kogoż nie wzruszą powszechnie znane wiersze jej: „W piwnicznej izbie“, „Z szopką“, „Jaś nie doczekał“ lub „Dzwony“? Do najpiękniejszych liryk Konopnickiej zaliczyć trzeba: „W górach“, „Z łąk i pól“ i „Na fujarce“. A „Rota“ („Nie rzucim ziemi...“) hymnem narodowym naszym dziś się stała. Cykl „Italia“ owiany pięknem kultury Włoch. Największy rozgłos zaś zjednał pieśniarce naszej „Pan Balcer w Brazylii“, epos ludowe, porównywane z „Panem Tadeuszem“ Mickiewicza.

Włodzimierz Zagórski,— pseud. Chochlik, (1834 † 1902), poeta, powieściopisarz i publicysta, autor wielu cennych utworów, z których celniejsze są: „Król Salomon“, poemat liryczny,— „Wilcze plemię“, „Szalone głowy“, i „Królowa Saba“, powieści.

Mikołaj Biernacki — Rodoć — (1836 † 1901),— nadzwyczaj dowcipny satyryk i humorysta, autor licznych piosenek i wierszy ulotnych.

Antoni Pilecki (1853 † 1921), poeta, odznaczający się miłością dla społeczeństwa i piękną formą zewnętrzną. Napisał również szereg rozpraw literackich w formie odczytów,

wygłoszonych publicznie i wydanych w oddzielnych książkach.

Kazimierz Laskowski— pseud. El —(1861 † 1913), wysoce utalentowany piosenkarz i nowelista, którego utwory odznaczają się nieporównanym wdziękiem i niezwykle melodyjnością.

Powieść w tych czasach stała się wykładnikiem prozy życia, opanowując publiczność czytającą niemal w całości, a ogromem swoim przytłoczyła i teatr i dramat. Tym magnesem pociągającym był mistrz niezrównany:

Henryk Sienkiewicz (1846 † 1916). Po ukończeniu Szkoły Głównej w Warszawie, zaczął w pismach periodycznych ogłaszać nowele i drobne utwory, z których rozgłos mu zjednały: „Humoreski z teki Worszyły“, „Szkice węglem“, „Janko muzykant“, „Jamiol“ i „Bartek zwycięzca“. Po odbytej za granicę podróży drukował ciekawe „Listy z Ameryki“ i — „Z Afryki“. Epokowe powieści swoje poprzedził jeszcze drobniejszymi utworami: „Niewola tatarska“ i „Pójdźmy za nim“. Następnie zaczął pisać powieści historyczne, z których największą popularnością cieszyła się trylogja „Ogniem i mieczem“, „Potop“ i „Pan Wołodyjowski“, nacechowana olbrzymią wiedzą historyczną, wybujałą fantazją poetycką, artyzmem i stylem malowniczym. Drugiem

arcydziełem Sienkiewicza jest „Quo vadis?“, powieść osnuta na tle czasów rzymskich za Nerona, którą zasłynął w całym świecie. W powieściach współczesnych: „Ta trzecia“, „Bez dogmatu“ i „Rodzina Połanieckich“ daje obrazy, osnute na tle życia powszedniego. Zarówno te trzy powieści, jak i późniejsze „Wiry“, słabsze są od powyższych utworów. Z przedostatnich powieści Sienkiewicza „Krzyżacy“, ładny obraz, przedstawiający starcie Polski z potężnym a przewrotnym zakonem krzyżackim. Bogaty ten zbiór prac Sienkiewicza zamykają: „Na polu chwały“ (rzecz osnuta na dziejach Sobieskiego), „Legjony“ i „W pustyni i w puszczy“ (prześliczna powieść o losach dwojga dzieci w Afryce, przeznaczona dla młodzieży).

Aleksander Głowacki — pseud. **Bol. Prus** (1847 † 1912). Powieściopisarz — głęboki myśliciel i ekonomista. Początkowo pisał humoreski, graniczące z karykaturą. Znajomość psychologii z wszelkimi przejawami jej wykazał w pierwszych utworach swoich p. t. „Lokator z poddasza“, „Dusze w niewoli“, „Anielka“, „Antek“ i „Sieroca dola“. W „Powracającej fali“ poruszył problem społeczny. „Placówka“, pierwsza większa powieść Prusa na tle życia ludu, w której chłop występuje w naturalnej swej roli. „Lalka“ — jest istnym

kalejdoskopem znakomitych typów i charakterów. Pod względem artystycznym góruje powieść p. t. „Emancypantki“, piętnująca śmieszności tego prądu. W następnej powieści p. t. „Faraon“, dał on nam obraz znakomity zmagania się małego, dzielnego i szlachetnego władcy Egiptu ze zgubną dla kraju potęgą kapłanów. Ciekawe są jego „Kroniki“, — a podkład filozoficzny zawierają „Najogólniejsze ideały życiowe“, wskazujące drogę do szczęścia.

Eliza z Pawłowskich Orzeszkowa (1842 † 1910). Utalentowana powieściopisarka, gorąca zwolenniczka pozytywizmu, stosowanego w utworach swoich, w których poruszała niemal wszystkie zagadnienia społeczne i ważniejsze kwestje życiowe, szukając rozwiązania ich.

I tak: w powieściach „Pan Graba“ „Marta i Marja“, „Ostatnia miłość“ i „Pamiętnik Wacławy“, wytyka złe wychowanie kobiet domagając się wyższego i fachowego wykształcenia ich. „Eli Makower“ i „Meier Ezełowicz“ przemawiają w sprawach żydowskich w duchu pojednawczym. „Widma“ występują ze stanowiska narodowego przeciwko socjalizmowi. Za najlepsze zaś uchodzą powieści: „Nad Niemnem“, „Cham“ i „Bene nati“; „Melancholicy“, i „Ad astra“ posiadające dużo uczuciowości.

Historjografja w tym okresie zajmuje

barbzo wysokie stanowisko wśród nauk i szczyli się licznymi przedstawicielami poważnymi. Oto ich poczet:

Ksawery Liske († 1891), znakomity znawca dziejów w. XVI, wydał szereg prac z tej epoki, opartych na głębokich studjach naukowych, a nadto — źródła do dziejów Polski (Akta grodzkie).

Adolf Pawiński († 1896), autor dzieł: „Skarbowość w Polsce“, „Rządy sejmikowe w Polsce“ i in.. **Kazimierz Jarochoowski** († 1888), badacz epoki saskiej. **Leon Wegner** († 1873), znawca sejmu czteroletniego i ostatnich rozbiorów. — **Tadeusz Korzon**, autor „Dziejów wewnętrznych Polski za Stanisława Augusta“ (6 t.), „Historji powszechnej“, (wszystkich wieków) i wielu innych cennych prac źródłowych; — **Aleksander Jabłonowski**, — autor dzieła „Starostwa Ukraińskie w pierwszej połowie XVII w.“ (4 t.) i w. in..

Tadeusz Wojciechowski, autor poważnego dzieła p. t. „Chrobacja“, w którem poczynił bardzo trafne uwagi o Słowiańszczyźnie, oraz — „Szkieców historycznych“, zawierających między innymi studjum o Bolesławie Śmiałym. **Ludwik Kubala**, autor monografji o St. Orzechowskim i J. Ossolińskim, oraz „Szkieców historycznych“, „Wojny moskiewskiej“ i „Wojny szwedzkiej“. — **Franciszek Piekosiński**,

sumienny badacz historii, prawa, heraldyki, numizmatyki i paleografii. — Wincenty Zakrzewski zajmuje się przeważnie wiekiem XVI, zwłaszcza dziejami reformacji. — Wojciech Kętrzyński pracuje nad rocznikami polskimi. Michał Bobrzyński wydał szereg dzieł fachowo opracowanych, wśród których pierwsze miejsce zajmują „Dzieje Polski w zarysie“. Władysław Łoziński, autor „Prawem i lewem“ i „Życie polskie w dawnych wiekach“.

Wł. Smoleński nadzwyczaj pracowity, wydał „Dzieje narodu polskiego“, oraz szereg innych dzieł historycznych, a między innymi: „Przewrót umysłowy w Polsce w XVIII w.“ i „Kuznica Kollatajowska“.

Badaczami epok i stylów poszczególnych są: Kaz. Morawski (klasycyzm) i Kaz. Chłędowski (Odrodzenie, barok, rokoko). Historykiem-politykiem jest Szymon Askenazy, autor wielu cennych monografij i studjów gruntownych, między innymi: „Ks. J. Poniatowski“, „Łukasiński“, „W czasy historyczne“, „Dwa stulecia“ i in.. Również poważne stanowisko w tej dziedzinie nauk zajmują: St. Kutrzeba; A. Prochaska, B. Ulanowski, A. Lewicki, L. Finkiel, B. Dębiński, W. Czermak, K. Potkański, W. Sobieski, P. Dąbkowski, W. Abraham, E. Łuniński, a nad nimi wszystkimi prym dierży profesor Oswald Balzer,

znakomity znawca ustroju Polski, Austrii, genealogji Piastów, dziejów porównawczych praw słowiańskich i t. p.

Powyższy wykaz współczesnych historyków zamykają: Stan. Zakrzewski (zagadnienia historyczne), Adam Szelągowski (historja cywilizacji) i Wł. Semkowicz (heraldyka).

Historja literatury, bibliografja i krytyka literacka rozwinęła się już do najwyższego stopnia, pochłaniając coraz to większe zastępy fachowo wykształconych uczonych, na czele których stoi: Karol Estreicher (1827 † 1908), śmiało „ojcem bibliografji polskiej“ zwanym być mogący, gdyż pierwszy podjął na szeroką skalę epokowe wydawnictwo p. t. „Bibliografja polska“, wydawszy 26 tomów tego epokowego dzieła. Po nim zaczęli już i inni opracowywać wyczerpujące dzieje piśmiennictwa polskiego. Na pierwszy plan występuje tu Wład. Nehring, (1830 † 1909), który, będąc profesorem uniwersytetu wrocławskiego, dużo prac swoich wydał w języku niemieckim, po polsku zaś cenne są jego „Studja literackie“ i „Kurs literatury polskiej“... Następnie wyżej już wspomniany Aleksander Tyszyński (1811 † 1880), autor obszernych dzieł p. t.: „Rozbiory i krytyki“ (3 t.), „Pierwsze zasady krytyki“ i „Wizerunki polskie“. Świetne podręczniki historj piśmiennictwa polskiego opraco-

wali: Włodzimierz Spasowicz († 1906), Stanisław Tarnowski, Roman Pilat († 1906), Piotr Chmielowski († 1904), Ignacy Chrzanowski, Aleksander Brückner, M. Dubiecki, Kaz. Król, Jan Nitowski, A. i M. Mazanowscy, A. Kuliczkowski i Wil. Feldman. Mnóstwo cennych szkiców literackich i monografij wydali: Adam Bełcikowski, A. G. Bem, Henryk Biegeleisen, (zarazem autor 5 tom. „Ilustr. Dziejów Liter. Pol.), Wilhelm Bruchnalski, Bronisław Chlebowski († 1918), Bron. Gubrynowicz, Walery Gostomski, Józef Kotarbiński, Józef Kallenbach, Ignacy Matuszewski, Antoni Małecki, Tadeusz Sinko, Józef Tretiak, Konstanty Wojciechowski, Kazimierz Bartoszewicz, Edward Porębowicz, Marjan Zdziechowski, Stanisław Brzozowski, Ferdynand Hoesick, Stanisław Windakiewicz, Cezary Jellenta, Florian Łagowski, Tadeusz Pini, Antoni Potocki, T. Sierzputowski, Zygmunt Wasilewski i Stanisław Zdziarski.

Językoznawstwo reprezentują u nas poważni uczeni-lingwiści, autorowie szeregu prac gruntownych o języku polskim, krzewiący zamiłowanie do mowy ojczystej, a mianowicie: Antoni Małecki, Jan Baudouin de Courtenay, Adam Antoni Kryński i Jan Rozwadowski.

Filozofja ma również bardzo poważnych

przedstawiciele w naszym świecie naukowym. Oto ich poczet: ks. Franciszek Krupiński (1836 † 1898), ks. Władysław Michał Debicki (1853 † 1910), Henryk Struve († 1912), Maurycy Straszewski, ks. Stefan Pawlicki, Aleks. Raciborski, Adam Mahrburg, Edward Abramowski, J. Wł. Dawid, J. Łukasiewicz, Wil. Rubczyński, Kazimierz Twardowski, Mścisław Wartenberg, Juljan Ochorowicz i Wincenty Lutosławski.

O K R E S VII.

Młoda Polska. Modernizm. Naturalizm.

Literatura piękna: powieść, nowela, dramat, komedia i poezja, w drugiej połowie ubiegłego stulecia rozwinęła skrzydła do najwyższych lotów, a zwłaszcza powieść, która nie kroczy już niewolniczo za cudzymi wzorami, lecz dąży samodzielnie i dzięki wybitnym kilku talentom — wywalcza sobie uznanie w świecie całym.

Do tej plejady świetnych pisarzy należą: Teodor Jeske-Choiński (1854 † 1920), powieściopisarz, krytyk literacki i publicysta. Utwory jego powieściowe, nacechowane wyrazistością kreślonych obrazów, rozpadają się na: historyczne („Gasnące słońce“, „Ostatni

Rzymianie", „Tjara i korona") i obyczajowe („Stłumione iskry", „Nad Wartą", „Po złote runo"), wytykające różne wady społeczne. Z zakresu krytyki literackiej najcelniejsze są: „Historyczna powieść polska" i „Rozkład w życiu i literaturze.

Adam Krechowiecki (1850 + 1919), autor doskonale opracowanych powieści historycznych: „Veto", „Szary wilk", „Ostatni dynasta", „Piast" i in.. Nadto wydał kilka powieści, osnutych na tle stosunków współczesnych, zjednawszy sobie wybitne stanowisko w tym kierunku.

Piotr Jaksa-Bykowski (1823 + 1889), ładnie kreślił obrazki z życia szlacheckiego z ostatnich stuleci p. t. „Skarby prababki", „Ostatni sejmikowicz" i „Dwór królewski w Grodnie".

Michał Bałucki (1837 + 1901) znany komedjopisarz, napisał dużo powieści, w których poruszał kwestje polityczne jak np.: „Młodzi i starzy";— żydowskie — „Żydówka", — i społeczne „Błyszczące nędze", „Biały murzyn" i „Pan burmistrz z Pipidówki".

Ignacy Maciejowski—pseud. Sewer, (1839 + 1901), autor dowcipnych „Szkieców z Anglii", dał nam piękne obrazy w opowiadaniach i powieściach swoich z życia ludowego i żydowskiego: „O świętą ziemię", „Dola",

„Zyzma“, ze świata przemysłowego „Nafta“, — artystycznego „Bajecznie kolorowa“. Wzruszająca jest jego „Matka“, a malownicza „Zalotnica“ i „Łusia Burlak“. Na poważną nutę zaś przystrojone „Przybłądy“.

Jan Lam (1838 † 1886), humorysta — satyryk, napisał w wytwornej formie literackiej szereg powieści, z pośród których najlepsze są, „Głowy do pozłoty“, „Panna Emilja“, „Wielki świat Capowic“, „Idealiści“ i „Koroniarz w Galicji“.

Władysław Łoziński, (1843 † 1912), znany archeolog polski — („Złotnictwo lwowskie“, i in.), napisał kilka powieści obyczajowych i historycznych, z których celniejsze: „Skarb Watażki“ i „Madonna Busowiska“.

Walery Łoziński (1838 † 1861), autor ciekawych opowiadań p. t. „Czarny Matwij“, „Zakłety dwór“, „Szaraczek i Karmazyn“.

Klemens Junosza Szaniawski (1849 † 1898), znawca życia żydowskiego, — napisał na tem tle opowiadanie p. t. „Łaciarz“, na tle zaś stosunków wiejskich — „Na zgliszczach“ i in.. Jest to wybitny humorysta.

Adam Szymański (1852 † 1916), autor prześlicznych „Szkiców“ (2 serje) z życia wygnańców na Syberji, oraz wielu innych utworów, z pośród których na wyróżnienie zasługuje „Śrul z Lubartowa“, porównywany z

pierwszorzędnymi utworami tego rodzaju innych wybitnych pisarzy.

Adolf Dygasiński (1837 † 1902), pedagog i publicysta, wniósł do naszej literatury nowy pierwiastek, dając szereg ciekawych obrazów z życia zwierząt w „Nowelach” i poszczególnych utworach: „Wilk, psy i ludzie”, „Gody życia”, „As”, a — jako miłośnik przyrody — przedstawił nam ją w pięknych barwach w całym szeregu utworów. Słusznie nazwany jest on „polskim Kiplingiem”. Jego opowiadania i uwagi o czasach szkolnych p. t. „W Kielcach” mile się czyta. Jest to rodzaj pamiętnika.

Gabrjela Zapolska (1860 † 1921), powieści i dramaty swoje pisała pod wpływem francuskich „naturalistów”, opierając je na życiu realnem osób z najrozmaitszych środowisk. Odsłoniła niejedną tajemnicę w utworach swoich powieściowych jak naprzykład: „O czem się nie mówi”, „O czem się nawet myśleć nie chce”, „Kobieta bez skazy”, oraz scenicznych: „Moralność pani Dulskiej”, „Panna Maliczewska”, „Sezonowa miłość”, „Janka”, „Córka Tułki”, „Rajski ptak”, „Tresowane dusze”, „Małka Szwarcenkopf” i in.. Nadto napisała kilka sztuk w duchu patriotycznym: „Tamten”, „Sybir” i „Car jedzie”.

Marjan Gawalewicz (1852 † 1910), po-

eta, powieściopisarz i krytyk literacki. Poezje jego odznaczają się wykwintną formą i pięknym językiem. W powieściach „Mechesy“, „Mgła“, „Stare długi“, „Jad“ i in.. — wyowiada prawdę, dając znakomitą charakterystykę poszczególnych postaci z zamożnych sfer mieszczańskich. Nadto jest autorem kilku utworów scenicznych.

Józefa Sawicka (Ostoja) — autorka licznych „Nowel i obrazów“, „Królowny“ i in..

Marja Rodziewiczówna (ur. 1863 r.) napisała szereg powieści, odznaczających się pięknym stylem, z pośród których wyróżniają się: „Szary proch“, „Dewajtis“, „Straszny dziadunio“, „Kądział“, „Na wyżynach“, „Hrywda“, „Atna“, „Anima vilis“ i „Kwiat lotosu“.

Józef Weysenhoff (ur. 1860 r.), wyszedł ze szkoły Sienkiewicza. Oprócz powieści pisał poezje i studia literackie. Znakomity malarz przyrody i satyryk, znawca życia arystokratycznego. Oto szereg jego utworów nieśmiertelnych: „Żywoć i myśli Podfilipskiego“, „Syn marnotrawny“, „Dni polityczne“, „Soból i panna“, „Puszcza“ i inne.

Wacław Sieroszewski — pseud. Sirko — (ur. 1858 r.) Bawiąc dość długo na Syberji, odmalował ją w swych powieściach i nowelach: „Na kresach lasów“, „W matni“, „Risztan“ „Powieści chińskie“, „Zamorski d'abeł“, oraz

— w studjum p. t. „*Dwanaście lat w kraju lakutów*“. Nadto napisał: „*Małżeństwo*“, „*Być albo nie być*“, „*Tułacze*“, „*Ucieczka*“, „*Bajki*“, „*Zacisze*“, — monografię p. t. „*Józef Piłsudski*“, oraz utwór sceniczny „*Bolszewicy*“, (z powodzeniem grany na scenach polskich w ostatnich czasach—jako aktualny).

Stanisław Przybyszewski (ur. 1868 r.) Wykształcenie uniwersyteckie otrzymał w Berlinie. Pisał z początku po niemiecku — pod wpływem Nietzschego „*Totenmesse*“, „*Vigilien*“, oraz „*Satans Kinder*“, „*Chopin i Nietzsche*“ i „*Ola Hansson*“, które zjednały mu rozgłos w Niemczech. Następnie, osiedliwszy się w Krakowie, redagował tam czasopismo „*Życie*“; a później, przeniósłszy się do Warszawy, wydał szereg utworów już w polskim języku: „*Wigilje*“, „*Na drogach duszy*“, „*Homo sapiens*“, „*Szopen a naród*“, „*Mocny człowiek*“, „*Szlakiem duszy polskiej*“, „*Krzyk*“, „*Eksperjonizm, Słowacki i Genesiz z ducha*“ i in..

Władysław St. Reymont (ur. 1869 r.) Zadebiutował opisem wrażeń odbytej „*Pielgrzymki do Jasnej Góry*“; następnie zaczął pisać rzeczy obszerniejsze, z których pierwszą była „*Komedjantka*“, po niej „*Spotkanie*“, „*Fermenty*“, „*Ziemia obiecana*“, „*Sprawiedliwie*“, „*Marzyciel*“ i in., a wszystkie odznaczające się pięknym stylem. Prawdziwym arcydziełem Rey-

monta jest rozgłośna powieść „Chłopi“, która zjednała mu wszechświatową sławę, w zupełności zasługując na to.

Stefan Żeromski—pseud. Maurycy Zych i Józef Katerla — (ur. 1864 r.), autor bardzo licznych powieści i nowell, odznaczających się, stylem niezwykle oryginalnym i subtelnością w kreśleniu uczuć ludzkich. Utwory jego, acz prozą pisane, stanowią poezję. W „Opowiadaniach“ swoich przedstawił się już nam jako talent wszechstronny. We wszystkich następujących utworach pogłębił psychologję ludzką. Oto szereg jego arcydzieł: „Rozdziobią nas kruki, wrony“, „Syzyfowe prace“, „Ludzie bezdomni“, „Popioły“, „Powieść o Udałym Walgierzu“, „Dzieje grzechu“, „Duma o Hetmanie“, „Uroda życia“, „Wierna rzeka“, oraz cykl nowy: „Nawracanie Judasza“, „Zamieć“ i „Charitas“. Na scenie zaś z wielkiem powodzeniem grano dramaty jego „Ponad śnieg“... Nadto napisał „Projekt akademji literatury polskiej“ i inne traktaty literackie.

Wacław Berent (ur. 1873 r.), autor głęboko w psychologiczne momenty ujętych powieści: „Fachowiec“, „Próchno“, „Ozimina“ i „Żywe kamienie“. Nadto tłumaczył Nietzschego „Tak o rzecze Zaratustra“, oraz napisał studjum „Źródła i ujścia Nietzscheizmu“.

Gustaw Daniłowski (ur. 1872), istny mistrz

w kreśleniu obrazów z życia rewolucjonistów i — świata dziecięcego. Naprz. w powieściach: „Nego“, „Z minionych dni“, „Jaskółka“, „W miłości i boju“, „Marja Magdalena“ i „Tętent“. W r. 1902 wydał „Poezje“ i „Na wyspie“.

Zenon Przesmycki — pseud. Miriam — (ur. 1861 r.), cyzelator formy, harmonizującej z treścią, autor licznych poezyj, jak: „Z czary młodości“, „Pierwsze dziecko“, „Prometeusz“, „Sonety“, — oraz z nowszych prac „Pro arte“ i tłumaczeń Maeterlincka i in.

Kazimierz Przerwa-Tetmajer (ur. 1865 r.) poeta — głęboki myśliciel, często na smutną nutę nastrajający lirę swą, pesymista; a pisze nie tylko wierszem, lecz i prozą, jak naprz. „Na skalnem Podhalu“, „Legenda Tatr“, „Panna Mery“, „Anioł śmierci“ i „Zatrącenie“. Nadto „Szkice literackie“.

Władysław Orkan (Smreczyński), znawca ludu górskiego — zarówno jak Tetmajer — Tatr, — odmalował go w swych „Komornikach“. Stworzył przepiękne „W Roztokach“ i nadzwyczaj silne w swym boskim nastroju „Drzewiej“. Nadto naszkicował szereg nowel i przetłumaczył „Młodą Ukrainę“.

Wacław Gąsiorowski (ur. 1869 r.), autor powieści: „Huragan“, „Pani Walewska“, „Pigularz“, „Ugodowcy“, „Królobójcy“ i in.

Wiktor Gomulicki (1851 † 1919 r.), pro-

zak i poeta. Pozostawił dość bogatą spuściznę po sobie. A więc: poezje, powieści, nowele i szkice literackie, oraz opisy starej Warszawy „Pieśń o Gdańsku“, „Księgi pieśni“, „Car widmo“ i in.

Artur Gruszecki (ur. 1853), zapowiadał się jako poważny pisarz o metodzie naturalistycznej. Najlepsza jego powieść „W starym dworze“.

Kazimierz Gliński (1850 † 1920). Wierszy pięknych napisał sporo, między innymi: „Wspomnienia Tatrów“, „Spizowe dźwięki“ i in. Największy zaś rozmiarami poemat „Królewska pieśń“; oraz—dramaty „Obłąkani“, „Z walk życia“, „Bolesław Śmiały“ i inne.

Antoni Lange (ur. 1861). Poza pięknymi poezjami oryginalnymi wydał szereg przekładów z obcych języków, oraz studia literackie „Epos“ i „Panteon“.

Andrzej Niemojewski (1864 † 1921), poeta, powieściopisarz i publicysta-redaktor „Myśli Niepodległej“, organu piętnującego wszelkie brudy i męty społeczne. Wydał kilka seryj „Poezycji“ swoich, oraz—szereg powieści, nowel i studjów różnorodnej treści.

Stanisław Rossowski (ur. 1861 r.), utalentowany poeta, autor licznych utworów, wśród których lepsze: „W półcieniu“, „Ze ścieżek życia“ i „Zuzanna w kąpielu“. W ostatnich

czasach opisał inwazję rosyjską we Lwowie podczas wojny w latach 1914—1915.

Jan Lemański (ur. 1866 r.), liryk-entuzjasta, wskrzesiciel zanikającego u nas w literaturze rodzaju bajki, traktującej życie zwierząt jako aluzję do życia ludzkiego — w jego śmiesznościach, bezmyślności i zmaterjalizowaniu. Utwory jego wyszły w zbiorze p. t. „Bajki“, „Ofiara królewny“, „Prawo własności“, „Zwierzyniec“, „Złota rybka“ i t. d. Wzorową jest naprzykład bajka „Wół i żóraw“, albo powiastka „Purchawka“.

Artur Oppman—pseud. Or-Ot—(ur. 1867 r.), autor, licznych poezyj, kronik i studjów historycznych, oraz utworów dla młodzieży i dzieci. Utwory jego odznaczają się oryginalnością, wyrazistością typów i gorącym umiłowaniem przeszłości, oparte głównie na tematach świata mieszczańskiego, przyobleczone w formę iście artystyczną. Do celniejszych należą: „Na obcej ziemi“, „Stare Miasto“, „Wiosenne kwiecie“, „Pieśni“ i „Kronika mieszczańska“.

Zdzisław Dębicki (ur. 1871), wysoce utalentowany i płodny poeta, pisujący ponadto prozą krytyki literackie, zasilając nimi czasopisma warszawskie. Z ważniejszych prac jego są: „Noce bezsenne“, „Kiedy ranne wstają zorze“ i „Ta co nie zginęła“ (wspólnie z Edw. Słońskim) — poezje; „Pisarze polscy“ 2 tomy

historja literatury polskiej, — „Podstawy kultury narodowej“ i w. in..

Edward Słoński (ur. 1874 r.), autor wielu pięknych poezyj, z których „Ojczyzna“, „Ta, co nie zginęła“, oraz „Sen o szpadzie“, z ostatniej doby stały się popularnymi. A z dawnych „Dla mojej pani“, „Pieśni nad pieśniami“, „Jeszcze wciąż pełen wiosny“ tchną ożywym promieniem.

Józef Ruffer (ur. 1873 r.), autor odznaczających się czystością tonów poezyj, wydanych w zbiorku p. t. „Posłanie do dusz“ (1903), ponowionych w 1922 roku.

Jerzy Żuławski (1874 † 1915). Ubiegający się o wykwiśniętą formę, twórca pięknych poezyj: „Narodziny Psychy“, „Na strunach Duszy“ i in..

Lucjan Rydel (1870 † 1918), poeta-dramaturg, autor szeregu efektownych utworów scenicznych, cieszących się powodzeniem na scenach polskich, wydał w r. 1899 „Poezje“ i potem szereg innych utworów w tem: „Na zawsze“, „Zaczarowane koło“, „Z dobrego serca“, „Betleem polskie“, oraz trylogję: „Zygmunt August“ (Królewski Jedynek, Złote więzy i Ostatni).

Jan Kasproicz (ur. 1860 r.), jedyny może poeta, który nie tylko człowieka, ale ludzkość całą opiewa w poezji. Jako syn ludu, zaczął od uwielbiania go słowami „Zbawienie leży pod siermięgą“, lub „Z chłopskiego zagonu“;

a jako zwolennik miłości Chrystusowej — daje nam dowód tego w pięknym poemacie „Chrystus“ i „Księga ubogich“. Piękne są też jego: „Miłość“, „Ginącemu światu“, „Ballada o słoneczniku“, „O bohaterskim koniu i walącym się domu“, „Marchołat gruby a sprośny“, oraz cały szereg przekładów z obcych języków.

Leopold Staff (ur. 1878 r.), nadzwyczaj spokojny i marzycielski poeta, prawdziwy wieszcz, doprowadzający kunszt słowa do doskonałości rzeźby. Niezrównane są jego „Sny o potędze“, albo dramaty „Skarb“, „Twardowski“, „Gałąź kwitnąca“, Uśmiechy godzin“, „Łabędź“, „Lira“, „Wawrzyny“, „Paliwa“, „Igrzysko“, „To samo“ i inne prawdziwe perły poezji polskiej.

Tadeusz Miciński (1873 † 1922) mistyk, uwił również ładny bukiet kwiatów, składających się z cudnych poezji: „W mroku gwiazd“, „Nietota“, „Bazyliśsa Teofanu“, „Książę Patiomkin“ i „Książę Faust“.

Dramat reprezentują przeważnie ci sami pisarze, o których mowa wyżej, a na czele ich stoją:

Adam Bełcikowski, który pisał na temat historycznych wydarzeń,—i Aleksander Świętochowski—(ur. 1849 r.), pisujący i pod pseudonimami Władysława Okońskiego i Henryka Dołęgi, prawdziwy mistrz stylu, słusznie „Szekspi-

rem polskim" zwany, pracujący i na polu publicystycznym. Wspaniałe są pod każdym względem jego utwory: „Niewinni“, „Ojciec Makary“, „Aureli Wiszar“, „Regina“, „Aspazja“, i „Duchy“.

Stan. Przybyszewski i jako dramaturg jest znakomity. Jego „Dla szczęścia“, „Złote runo“, „Goście“, „Matka“, „Śnieg“, „Śluby“, „Odwieczna baśń“, „Gody życia“ i „Topiel“ są doskonałe.

Jerzy Żuławski — już wyżej wspomniany poeta, — dał nam na scenę wspaniałe dzieła: „Eros i Psyche“, „Ijola“, „Gra“, „Gród słońca“ i „Koniec Mesjasza“. Nadto — powieści: „Na srebrnym globie“, „Zwycięzca“ i „Stara ziemia“ (trylogja).

Stanisław Wyspiański (1869 † 1907), słusznie obok Mickiewicza stawiany — wieszcz nasz nowy, — w którym odnajdujemy odbicie kultury wieków, przez jakie Polska mimo rozbicia przechodziła. Po za klasycznymi utworami „Meleager“, „Protesilas i Laodemia“ i „Powrót Odysa“, pomnożył nasz dorobek twórczości scenicznej o cały szereg istnych arcydzieł, mogących wypełnić niejedną repertuar europejski: Oto ich tytuły „Lelewel“, „Kłątwa“, „Sędziowie“, „Wesele“, „Legjon“, „Warszawianka“, „Noc listopadowa“, „Bolesław Śmiały“ i „Wyzwolenie“.

Komedja ma również spory zastęp pierwszorzędnych przedstawicieli w tym czasie. Mnóstwo

utworów wielce dowcipnych, nie pozbawionych głębszej treści, dali nam następujący pisarze: Józef Bliziński (1827 † 1893), najlepszy po Al. Fredrze komedjopisarz polski, autor szeregu swojskich arcydzieł scenicznych, z pośród których na wyróżnienie zasługują: „Pan Damazy“, „Rozbitki“, „Marcowy kawaler“, „Dzika różyczka“ i „Przezorna mama“.

Józef Narzymski (1839 † 1872). Pod wpływem francuskich pisarzy wprowadził u nas t. zw. „pozytywistyczną“ komedję, np.: „Epidemja“ i „Pozytywni“.

Jan Aleksander hr. Fredro (1829 † 1891 r.), syn wielkiego komedjopisarza naszego Aleksandra Fredry. Napisał bardziej farsowo traktowane następujące utwory na scenę: „Drzemka pana Prospera“, „Piosnka wujaszka“, „Consilium facultatis“, „Kalosze“, „Obce żywioly“, „Ubogi czy bogaty?“, z których ta ostatnia komedja najwięcej walorów posiada pod względem psychologicznym.

Michał Bałucki — już wyżej wymieniony wśród powieściopisarzy, — na scenę napisał: „Emancypowane“, „Radcy pana radcy“, „Dom otwarty“, „Grube ryby“, „Piękna żona“, „Klub kawalerów“ i in..

Zygmunt Sarnecki (1837 † 1922 r.), przyjaciel i współpracownik Blizińskiego, ułożył: „Febris aurea“, „Urocze oczy“, „Harde dusze“,

„Fantastyczne widowisko“, „Szklana góra“ i in..

Edward Lubowski (ur. 1840 r.), posiadający wielki zasób rutyny i dar naśladowczy, napisał: „Nietoperze“, „Pogodzeni z losem“, „Sąd honorowy“, „Królewicz“, „Bawidełko“; oraz przetłumaczył z Björnsona „Bankructwo“.

Kazimierz Zalewski (1849 † 1919), autor komedyj: „Małżeństwo Apfel“, „Oj, mężczyźni mężczyźni!“, „Przed ślubem“, oraz szeregu artykułów i fejletonów w czasopismach i in. utworów.

Zygmunt Przybylski (1856 † 1909), bardziej przechylający się do farsy, napisał sztuki, stale grywane na scenach naszych, p. t. „Wicek i Wacek“, „Państwo Wackowie“, „Dwór w Władkowicach“, „Bzy kwitną“ i w. in..

Tadeusz Konczyński (ur. 1875 r.), właściwie dramaturg, autor następujących utworów scenicznych: „Kajetan Orug“, „Straceńcy“, „Pani Beila“, „Złote widma“, oraz szeregu powieści.

Stefan Krzywoszewski (ur. 1866), cieszący się wielkiem uznaniem i popularnością, autor cennych i efektownych sztuk: „Edukacja Bronki“, „Djabeł i karczmarka“, „Aktorki“, „Rusalka“, „Rozstaje“ i in..

Jan August Kisielewski (ur. 1876 r.), wysoce utalentowany komedjopisarz, wsławił się swojemi, niezliczone razy granemi sztukami na scenach naszych, mianowicie: „W sieci“,

„Ostatnie spotkanie“, „Karykatury“ i „Sonata“.
Adolf Neuwert Nowaczyński (ur. 1876 r.),
autor arcydowcipnych rzeczy, jak: „Skotopaski
sowizdrzalskie“, „Małpie zwierciadło“, oraz —
bardzo dobrych komedyj: „Starościc ukarany“
i „Wielki Fryderyk“, (w wytwornym stylu).
Nadto wydał szereg szkiców literackich
w książkach zbiorowych.

Włodzimierz Perzyński (ur. 1878 r.), cięty
satyryk, pisujący — poza twórczością komedjo-
pisarską — nadzwyczaj dowcipne feljetony,
w czasopismach warszawskich drukowane.
Wslawił się zaś najbardziej głośnemi sztukami
swojemi p. t. „Aszantka“, „Szczęście Frania“,
„Lekkomyślna siostra“ i z ostatnich — aktualną
„Polityka“. Napisał on ponadto mnóstwo no-
wel — w tém wiele na tle wielkiej wojny eu-
ropejskiej 1914 — 1920. Wszystkie jego utwo-
ry cieszą się poczytnością wprost niebywałą.

Antoni Godziemba-Wysocki (ur. 1872 r.),
niedoceniony przez współczesnych krytyków,
utalentowany autor wielu cennych nowel i po-
wieści, drukowanych w czasopismach i książkach,
z których na wyróżnienie zasługują: „Narodzi-
ny Upiora“, i „Przez kłamstwo do szczęścia“.
Z utworów scenicznych jego wystawione były
w teatrach krakowskich i lwowskich dramaty:
„Słońce“ i „Odwiedziny“.

Ignacy Nikorowicz, (ur. 1874 r.), autor dła-

go granej na scenach polskich komedji „W gołębniku“, oraz—powieści: „Jan „Kiszocki“ i .n..

OKRES VIII.

Piśmiennictwo współczesne. Ekspresjonizm. Futuryzm.

W tym okresie literatura polska wstępuje w nową fazę, — dobę bieżącą. Dzisiejsi pisarze polscy tworzą jeszcze przeważnie pod wrażeniem dopiero co skończonej wojny światowej, wytworzywszy przy tem szereg nowych, zmieniających się niemal co chwila, kierunków i prądów.

Literatura polska, pod względem historycznym i krytycznym spisywana była do ostatnich czasów przez zmarłego niedawno Wihelma Feldmana i Antoniego Potockiego, którzy też i nagromadzili mnóstwo cennego materiału dla przyszłych historyków literatury i bibliografów.

Nauka polska zajęła również pierwszorzędne stanowisko w świecie kulturalno-oświatowym we wszystkich kierunkach twórczej pracy i wiedzy ducha polskiego.

Literatura piękna: powieści, poezja, dramat i komedja, ma tu bardzo poważnych przedstawicieli, którymi są:

Tadeusz Rittner (1873 † 1921), komedjopisarz, autor wspaniałych sztuk, pisanych po niemiecku i po polsku, mianowicie: „Das kleine Heim“ („W małym domku“), „Człowiek z budki suflera“, „Don Juan“, „Głupi Jakób“, „Lato“, „Wilki w nocy“. Nadto pisał ładne nowele.

Stefan Kiedrzyński (ur. 1886 r.), **Stanisław Maykowski** (ur. 1880 r.), utalentowany poeta, **Edwin Jędrkiewicz**, autor „Saula króla“, i pięknych nowel oryginalnych „Świątki“, „Centaury“ i **Wacław Grubiński** (ur. 1883 r.), znacznie wzbogacili sztukę dramatyczną naszą. Największym jednak autorem dramatycznym w Polsce dzisiaj jest niezaprzeczenie:

Karol Hubert Rostworowski (ur. 1877 r.), autor mogących pójść w zawody z pierwszorzędnymi utworami europejskimi dramatów: „Judas z Karjotu“, „Kaligula“ i „Miłosierdzie“.

Kornel Makuszyński (ur. 1882), poeta, powieściopisarz i nowelista humorystyczny, pisujący nader cenne recenzje teatralne, z których część już ujęta w książkowe wydanie p. t. „Dusze z papieru“ (2 t.). Wydał osobno: „Połów gwiazd“ (poezje), — „Rzeczy wesołe“, — „Arabskie awantury“, — „Perły i wieprze“, „Słońce w herbie“ i inne. Píše także i dla młodzieży ciekawe bajki.

Karol Irzykowski (ur. 1873 r.), autor

licznych nowel, powieści i szkiców literackich, z których najlepsze są: „Pałuba“ i „Z pod ciemnej gwiazdy“.

Roman Jaworski (ur. 1883 r.), autor ładnych nowel, „Historji maniaków“, oraz artykułów literackich.

Z dawniejszych poetów i powieściopisarzy tworzą w tych czasach: **Bolesław Leśmian** (ur. 1879 r.); — **Władysław Bukowiński** (Selim), (ur. 1871 r.); — **Ludwik Eminowicz** (ur. 1881 r.), autor „Poematu“; — **Henryk Zbierzchowski** (ur. 1881 r.), autor licznych poezji, powieści, nowel i utworów scenicznych; — **Kallas-Korngutówna**; — **Marja Johanne Wielopolska** (M. J. Walewska); — **H. Mniszcówna**, — oraz **Stanisław Wasylewski** (ur. 1885 r.), pisujący pod pseudonimem „Bury Jan“, autor ciekawych, opartych na źródłowych poszukiwaniach historycznych, opowiadań: „U księżnej Pani“, „Na dworze króla Stasia“, „Romans prababki“, „O miłości romantycznej“, „Świadczenia wojenne pani Muszki i inne humoreski“; ponadto „Sztambuch skarbnica romantyzmu“ (1922 r.), zawierający szereg autografów najwybitniejszych pisarzy naszych z okresu romantycznego.

Jerzy Szaniawski (ur. 1887 r.), napisał grywane obecnie z wielkiem powodzeniem na

scenach polskich sztuki: „Murzyn“, „Papie-
rowy kochanek“ i „Ewa“.

Witold Bunikiewicz (ur. 1884 r.), wysoce utalentowany poeta, zachowujący piękną formę, kwiecisty język i wspaniały styl, przypominający nam najlepszy okres twórczości wieszczów naszych. Po za szeregiem istnych pereł poezji, drukowanych w czasopismach, wydał w książkach zbiorowo: „Wiosnę“ i „Balady“. Z utworów scenicznych jego piękne są: „Złote czasy“, „Komedia olimpijska“, „Piosnki ułańskie“ i „Sowizdrzały“.

Stefan Grabiński (ur. 1887 r.), napisał z talentem „W pomrokach wiary“, „Na wzgórzu róż“ i dramat „Willa nad morzem“.

Najmłodsza poezja, szukając nowych dróg, kierunków i prądów dla twórczości swojej, gromadzi się około rozmaitych klubów czy związków, wydających specjalne organy swoje. I tak po dawnych czasopismach: „Chimera“, „Wilnokreśli“, „Maski“, teraz zaczęły się pojawiać ekspresjonistyczny „Zdrój“ i „Skamander“, a ostatnio — „Krokwie“, starannie i wytwornie redagowane i wydawane przez Romana Zrębowicza, również utalentowanego poetę, wydawcę utworów C. K. Norwida.

Z pośród najmłodszych poetów-ekspresjonistów, wnoszących nowy ruch w piśmiennictwo polskie, na wyróżnienie zasługują:

Jerzy Hulewicz, autor „Kaina“; — Julian Tuwim, utalentowany poeta, autor wielu poezyj, a między innymi: p. t. „Sokrates tańczący“ i „Czyhanie na Boga“; — Kazimierz Wierzyński, autor poezyj: „Wiosna i wino“, „Wróble na dachu“ i in.; — Leszek Serafinowicz, Ludwik Grocholski, St. Stande, („Młoty“), Józef Wittlin, autor pięknych „Hymnów“ i dobrego przekładu „Odyssei“; — Jarosław Iwaszkiewicz. Poniekąd należy do tej plejady i Jerzy Pogonowski, autor ładnych wierszy i szkiców: „Z boju chwili“, „Bój o Lwów w r. 1920“ i in..

Wojnę europejską opiewają między innymi:

Józef Mączka (1888†1918); — Józef Reli-dzyński, Edward Ligocki, Teslar i Nitman.

Poszczególne momenty zaś zaciętych i krwawych walk, w obronie Rzeczypospolitej polskiej stoczonych, opisali w formie pamiętników: Czesław Mączyński („Boje lwowskie“), — Jan Gella („Ruski miesiąc“), Adam Grzymała-Siedlecki („Cud Wisły“), — Juliusz Kaden-Bandrowski, autor „Piłsudczyków“ i „Rubikonu“, oraz cennych powieści „Niezguła“ i „Łuk“; — Jerzy Bandrowski (Tersytes), brat poprzedniego, — napisał prócz wielu innych ładną „Krwawą chmurę“ (o Chińczyku w służbie bolszewickiej) i Bohdan Janusz — opisał inwazję rosyjską we Lwowie w 1914-1915 roku. Nakoniec przedwcześnie

zgasły w kwiecie życia, zapowiadający wielki talent, Eugenjusz Małaczewski (1895 † 1922) pozostawił nam w spuściźnie piękne poezje i opowiadania prozą: „Placówka“, „Koń na wzgórzu“ i „Wigilię“, graną w r. 1921 w Teatrze im. Bogusławskiego w Warszawie.

Poczet współczesnych wybitniejszych pisarzy zamykają:

Wanda Grot-Bęczkowska—(Korotyńska), autorka licznych artykułów, drukowanych w czasopismach warszawskich, oraz wydanych w książkach, nowel i powieści: „Z szarej przędzy“, „Bez woli“, „Co będzie z naszego chłopca?“, „Kędy droga?“, „W mieszczańskim gnieździe“, „Marzycielka“, „Idylla kawalerska“, „Anima Wagans“ i „W szponach“. Nadto napisała szereg utworów scenicznych, w tem „Na łasce losu“, „Cudowne dzieci“ i mnóstwo jednoaktówek.

Józef Jankowski, poeta-mystyk-filozof, autor natchnionych poezyj i tłumacz z francuskiego Sedira i Hoene-Wrońskiego.

Tadeusz Kończyc — Grot-Bęczkowski, (ur. 1881 r.). Zaczął pisać w r. 1898 w „Tygodniku Polskim“, który później sam redagował od r. 1901 do 1902. Pracował kolejno w „Dzienniku dla wszystkich“, „Gońcu“, „Bluszczu“, „Niwie Polskiej“, a obecnie jest sekretarzem i kierownikiem teatralnym „Kurjera Warszawskiego“.

Ogłosił drukiem „Otchłań“ (artykuł konkurso-
wy „Kurjera Codziennego“), — „Okręt“ (le-
genda) i wydał osobno powieści: „Bracia“, „No-
wym szlakiem“, „Z życia Naci“, — poezje „O
Polsko, Polsko!“ i „Satyry i liryki“.

Żeleński Tadeusz (Boy), autor szeregu prac
oryginalnych, oraz tłumacz komedyj Moljera
i wielu innych francuskich pisarzy.

Historja literatury, bibliografja i krytyka
literacka garnie do siebie cały szereg sił nau-
kowych, pracujących zarówno nad wydaniem
całych dzieł i studjów, poświęconych dziejom
piśmiennictwa polskiego, jakoteż i nad mono-
grafjami poszczególnymi i szkicami literackimi.
Wśród wielu autorów w tym kierunku poważne
stanowiska zajęli: **Wiktor Hahn, Tadeusz Gra-
bowski, Henryk Galle, Konstanty Wojcie-
chowski, Stanisław Dobrzycki, Stanisław
Kossowski, Maurycy Mann, Mieczysław Ruli-
kowski, Ludwik Bernacki, Józef Ujejski, Sta-
nisław Jarkowski, Jan Muszkowski, Sta-
nisław Lam, Juljusz Kleiner, Stefan Vrtel-
Wierczyński, Waclaw Borowy, Jan Czubek,
i Gabryel Korbut.**

Językoznawstwo — a zwłaszcza język
polski — reprezentują naukowo: **Stanisław
Szober, Henryk Ułaszyn, Kazimierz Nitsch,
i Jan Łoś.**

ALFABETYCZNY SPIS AUTORÓW:

	Str.		
Abraham W.	104	Bobrzyński M.	104
Abramowski E.	107	Bogusławski W.	50
Albertrand J.	53	Bohomolec F.	43
Antoniewicz K.	90	Boner I.	10
Askenazy Sz.	104	Borowy W.	129
Asnyk A.	97	Boy patrz Żeleński	129
Baka J.	41	Braun	44
Baliński K.	79	Brodziński A.	60
Balzer O.	104	Brodziński K.	61 i 85
Bałucki M.	108 i 120	Bruchnalski W.	106
Bandrowski J.	127	Brückner A.	106
Bandrowski Kaden J.	127	Brzozowski St.	106
Bandtkie J. S.	58	Bukowlński W.	125
Bartoszewicz J.	87	Bunikiewicz W.	126
Bartoszewicz K.	106	Chlebowski B.	106
Baszko G.	7	Chłędowski K.	104
Baudouin de Cour-		Chmielowski B.	41
tenay J.	106	Chmielowski P.	106
Bełcikowski A.	106 i 118	Chodźko A.	68
Bem A. G.	106	Chodźko I.	82
Bentkowski F.	58 i 85	Chrzanowski I.	106
Berent W.	113	Cieszkowski A.	89
Bernacki L.	129	Czacki T.	53
Bernatowicz F.	60	Czajkowski M.	82
Berwiński R.	79	Czarnocki A.	60
Biegeleisen H.	106	Czartoryski A. J.	49
Bielowski A.	84	Czechowicz	30
Bielski J.	29	Czermak W.	104
Bielski M.	29	Czubek J.	129
Biernacki M.	99	Daniłowski G.	113
Biernat	15	Dantyszek J.	14
Birkowski F.	34	Dawid J. Wł.	107
Bliziński J.	120	Dąbkowski P.	104
		Decjusz	14

Dębicki W. M.	107	Grabiński St.	126
Dębicki Zdz.	116	Grabowski M.	85
Dębiński B.	104	Grabowski T.	129
Długosz J.	10	Grot.-Bączkowska W.	128
Dmochowski F. K.	44	Gruszecki A.	115
Dobrzycki St.	129	Grzegorz z Sanoka	9
Dogiel	44	Gubrynowicz B.	106
Drużbacka E.	41	Hahn W.	129
Dubiecki M.	106	Heidenstein	30
Dygasiński A.	110	Helcel A. Z.	85
Dzierzkowski J.	83	Hesse	9
Elgot	9	Hoesick F.	106
Eminowicz L.	125	Hozjusz	30
Estreicher K.	105	Hulewicz J.	127
Faleński F.	98	Hussovianus M.	14
Feldman W.	106 i 123	Irzykowski K.	124
Feliński A.	57	Iwazskiewrcz J.	127
Finkiel L.	104	Jabłonowski A.	103
Fredro A.	79	Jaksa-Bykowski P.	108
Fredro J. Al.	120	Janicki K.	14
Fredro A. M.	40	Jan Kanty św.	10
Galle H.	129	Janko z Czarnkowa	7
Gallus M.	6	Jankowski J.	128
Gella J.	127	Janocki	44
Galka J.	11	Jan z Głogowa	9
Garczyński St.	68	Jan z Wiślicy	14
Gaszyński K.	68	Janusz B.	127
Gawalewicz M.	110	Jarkowski St.	129
Gasiorowski W.	114	Jarochoowski K.	103
Gliński K.	115	Jaworski R.	125
Głowacki A.	101	Jellenta C.	106
Gomulicki W.	114	Jeske-Choiński	107
Gosławski M.	68	Jeż T. T.	94
Gostomski W.	106	Jocher A.	85
Goszczyński S.	70	Maczkowski Z.	94
Górnicki Ł.	27 i 30	Kadłubek W.	6

Kalinka W.	96	Koźmian St.	92
Kallas-Korngutówna	125	Krasicki I.	45
Kallenbach J.	106	Kraśniński Z.	75
Kallimach F. B.	12	Kraszewski J. I.	93
Kamiński J. N.	80	Krechowiecki A.	108
Karpiński F.	49	Kremer J.	88
Karwicki Denin S.	44	Kromer M.	29
Kasprowicz J.	117	Kropiński L.	58 i 60
Kętrzyński W.	104	Król K.	106
Kiedrzyński St.	124	Krupiński Fr.	107
Kisielewski J. A.	121	Kryński A. A.	106
Kitowicz A.	53	Krzycki A.	14
Klaczko J.	87	Krzywoszewski St.	121
Kleiner J.	129	Kubala L.	103
Klonowicz S. F.	23	Kuliczkowski A.	106
Kniaźnin F. D.	49	Kutrzeba St.	104
Kobierzycki	34	Lam J.	109
Kochanowski J.	18	Lam St.	129
Kochanowski P.	33	Lange A.	115
Kochowski W.	36	Laskowski K.	100
Kołątaj H.	51	Lelewel J.	83
Konarski St.	41	Lemański J.	116
Konczyński T.	121	Lenartowicz T.	91
Kondratowicz L.	91	Lengnich	44
Konopnicka M.	98	Leopolita	30
Kończyc T.	128	Leśmian B.	125
Kopczyński O.	54	Lewicki A.	104
Kopernik M.	14	Libelt K.	88
Korbut G.	129	Ligocki E.	127
Kordecki A.	40	Linde S. B.	58
Korsak J.	68	Liske K.	103
Kossowski St.	129	Lubomirski S. H.	40
Korzeniowski J.	81	Lubowski E.	121
Korzon T.	103	Lutosławski W.	107
Kotarbiński J.	106	Ładysław z Gielniowa	11
Koźmian K.	56	Łagowski F.	106

Łoś J.	129	Morsztyn H.	39
Łoziński Wal.	109	Muszkowski J.	129
Łoziński Wł.	104 i 109	Naruszewicz A.	45
Łubieński Bisk.	34, 41 i 44	Narzymiski J.	120
Łukasiewicz J.	107	Nehring W.	105
Łukaszewicz L.	87	Niemcewicz J. U.	55
Łuniński E.	104	Niemojewski A.	115
Łuszczewska J.	93	Niesiecki K.	41
Maciejowski I.	108	Nikorowicz I.	122
Maciejowski W. A.	86	Nitman	127
Mahrburg A.	107	Nitsch K.	129
Majorkiewicz J.	86	Nitowski J.	106
Makuszyński K.	124	Norwid C.	78
Malczewski A.	68	Nowaczyński A. N.	122
Małaczewski E.	128	●Ochorowicz J.	107
Malecki A.	106	Odyniec A. E.	67
Mann M.	129	Oleśnicki Ż.	9
Matuszewski I.	106	Opaliński K.	37
Mazanowski A.	106	Opaliński Ł.	38
Mazanowski M.	106	Oppman A. (Or-Ot)	116
Mączka J.	127	Orkan Wł.	114
Mączyński Cz.	127	Orzechowski S.	26
Mecherzyński K.	87	Orzelski S.	29
Miaskowski K.	31	Orzeszkowa E.	102
Mickiewicz A.	62 i 86	Osiński L.	58
Michał z Wrocławka	9	Ossoliński J. M.	85
Miciński T.	118	Ostroróg J.	12
Miechowita M.	14	Otwinowski E.	41
Miłkowski Z.	94	●Parkosz J.	10
Mitzler	44	Pasek J. Ch.	40
Młodzianowski T.	40	Paweł z Krosna	13
Mochnacki M.	86	Pawiński A.	103
Modrzewski Frycz.	24	Pawlicki St.	107
Morawski Fr.	56	Perzyński Wł.	122
Morawski K.	104	Piasecki P.	34
Morsztyn A.	38	Piekosiński F.	103

Pilat R.	106	Rzewuski W.	43
Pilecki A.	99	Sarbiewski M.	32
Pini T.	106	Sarnecki Z.	120
Piramowicz G.	54	Sawicka J.	111
Pogonowski J.	127	Semenenko P.	91
Polak B.	7	Semkowicz Wł.	105
Polak M.	7	Serafinowicz L.	127
Porebowicz E.	106	Sęp Sarzyński M.	23
Pol W.	90	Siedlecki-Grzymała A.	127
Potkański K.	104	Siemiński L.	87 i 92
Potocki A.	106 i 123	Sienkiewicz H.	100
Potocki W.	35	Sieroszewski W.	111
Prochaska A.	104	Sierżputowski T.	106
Prus B.	101	Sinko T.	106
Przesmycki Z.	114	Skarga P.	27
Przybylski Z.	121	Stoński E.	117
Przybyszewski S.	112 i 119	Stowacki J.	70
Racibórski A.	107	Smoleński Wł.	104
Radziwiłłowa Fr.	43	Śniadecki A.	59
Radziwiłł S. O.	31	Śniadecki J.	53
Rej M.	15	Sobieski J.	34
Reklewski W.	60	Sobieski W.	104
Relidzyński J.	127	Solikowski J. D.	29
Reymont Wł. St.	112	Sowiński L.	92
Rittner T.	124	Spasowicz W.	106
Rodziewiczówna M.	111	Staff L.	118
Romanowski M.	92	Stande St.	127
Rossowski St.	115	Starowolski Sz.	33
Rostworowski K. H.	124	Staszic S.	52
Rozwadowski J.	106	Straszewski M.	107
Rubczyński W.	107	Struwe H.	107
Rudawski	39	Strykowski M.	30
Ruffer J.	117	Świętochowski Al.	118
Rulikowski M.	129	Syrokomla W.	91
Rydel	117	Szajnocha K.	95
Rzewuski H.	82	Szaniawski Junosza K.	109

Szaniawski J.	125	Wirtemberska M.	60
Szelągowski A.	105	Wiszniewski M.	86
Szober St.	129	Wittlin J.	127
Szujski J.	96	Wojciechowski K.	106
Szymański A.	109	Wojciechowski T.	103
Szymonowicz Sz.	31	Wojciech z Brudzewa	9
Tarnowski S.	106	Wolski Wł.	79
Teslar	127	Woronicz J. P.	54
Tetmajer-Przerwa K.	114	Wójcicki K. Wł	87
Trembecki S.	48	Wroński-Hoene J.	89
Trentowski B.	88	Wujek J.	40
Tretiak J.	106	Wysocki A. G.	122
Tuwim J.	127	Wyspiański St.	119
Twardowski K.	107	Zabłocki Fr.	50
Twardowski S.	38	Zaborowski T.	60
Tyszyński A.	87 i 105	Zacharjasiewicz J.	95
Ujejski J.	129	Zagórski Wł.	99
Ujejski K.	91	Zaleski J. B.	69
Ulanowski B.	104	Zalewski K.	121
Ułaszyn H.	129	Zakrzewski St.	105
Urtel-Wierczynski S.	129	Zakrzewski W.	104
Wapowski	14	Zapolska G.	110
Warszewicki Krz.	30	Zbierzchowski H.	125
Wartenberg M.	170	Zbylitowski P.	33
Wasilewski E.	78	Zdziarski S.	106
Wasilewski Z.	106	Zdziechowski M.	106
Wasylewski S.	125	Zieliński G.	79
Wegner L.	103	Zimorowicz J. B.	37
Weysenhof J.	111	Zimorowicz Sz.	32
Węgierski T. K.	48	Zmorski R.	78
Węzyk Fr.	57	Zrębowicz R	126
Wielopolska M. J.	125	Zeleński T.	129
Wierzyński K.	127	Żeromski S.	113
Wilczyński A.	83	Żmichowska N.	83
Wilkońska P.	83	Żółkiewski S.	34
Wilkoński A.	83	Żuławski J.	117 i 119
Windakiewicz S.	106		

<http://rcin.org.pl>

F

6311

SOKOŁOWSKI E. Dr.:

Skrót historii starożytnej.

Skrót historii wiek. średnich.

Skrót historii nowożytnej.

Skrót historii nowoczesnej

Skrót historii Polskiej.

MAŁCZYŃSKI M.:

Skrót historii literatury Polskiej.

INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH PAN
BIBLIOTEKA

00-330 Warszawa, ul. Nowy Świat 72

Tel. 26-68-63

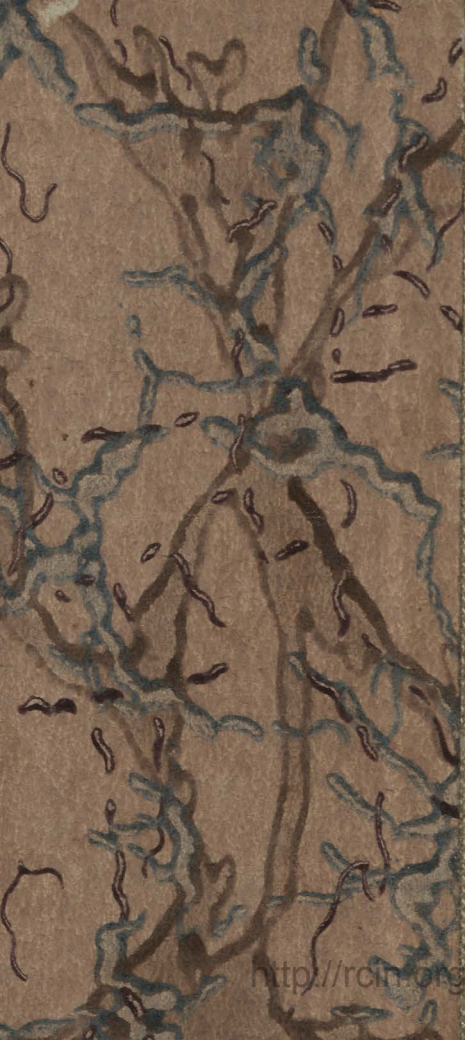
WYDAWNICTWO KSIĘGARNI

F. KORNA w WARSZAWIE

ul. MARSZAŁKOWSKA 65.

<http://rcin.org.pl>

<http://rcin.org.pl>

<http://rcin.org.uk>

F.6311